

Het tijdschrift *Naamkunde* is de voortzetting van de *Mededeelingen uitgegeven door de Vla. Top. Vereeniging te Leuven*, jaargangen I (1925) - XXII (1946); van de *Mededeelingen uitg. door de Vereniging voor Naamkunde te Leuven*, jaargangen XXIII (1947) - XXV (1949) en van de *Mededeelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, jaargangen XXVI (1950) - XLIV (1968).

De *Mededeelingen* werden opgericht in 1925 door H.J. VAN DE WIJER (1883-1969) en voortgezet door H. DRAYE (1911-1983).

REDACTIE

Voor *Vlaanderen*:

M. DEVOS, A. MARYNISSEN, J. VAN LOON

Voor *Nederland*:

R.A. EBELING, K.F. GILDEMACHER, R. RENTENAAR

REDACTIERAAD

W. BEELE, D.P. BLOK, F. CLAES, F. DEBRABANDERE, J. GOOSSENS, M. GYSSELING, J.A. HUISMAN, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, W.J.J. PIJNBURG, A. QUAK, K. ROELANDTS, J. TAELEMAN, L. VAN DURME, W. VAN LANGENDONCK, W. VAN OSTA, R. VAN PASSEN

Redactieadres: INSTITUUT VOOR NAAMKUNDE EN DIALECTOLOGIE

Blijde-Inkomststraat 21/II,

3000 LEUVEN - Tel. (016)28.48.18

Abonnementsprijs: 650 BEF per jaar.

Alle bestellingen van *Naamkunde* en van de publikaties van het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie te Leuven dienen te worden gericht aan het adres:

Uitgeverij Peeters, Bondgenotenlaan 153, B-3000 Leuven.

Betalingen worden gedaan door overschrijving op postrekening 000-0425099-45 (Uitgeverij Peeters, Leuven) of op bankrekening nr. 330-0016770-43 (Uitgeverij Peeters, Leuven)

Gedrukt met de steun van het Ministerie
van de Vlaamse Gemeenschap,
de Universitaire Stichting van België en de
Faculteit der Letteren van de K.U. Leuven

ISSN 0167-5357

Limburgse familienamengeografie *

0. De Belgische en Nederlandse provincies Limburg vormen voor naamgeografisch onderzoek een bijzonder dankbaar onderzoeksterrein. Enerzijds zijn in de familienamen van deze in het zuidoosten van het Nederlandse taalgebied gelegen gebieden oude tegenstellingen bewaard die contrasten opleveren binnen het onderzoeksgebied. Zo komen in Limburgse familienamen tal van oude klankgeografische verhoudingen aan het licht. Anderzijds sluiten beide provincies bij elkaar aan: Belgisch- en Nederlands-Limburg maken bijv. in morfologisch opzicht deel uit van een groter gebied dat wordt gekenmerkt door gegenitiverde familienamen, in de eerste plaats patroniemen. De nauwe verwantschap tussen beide provincies blijkt nog duidelijker uit de spelling en uit de lexicale motivering van de familienamen uit deze aangrenzende provincies uit twee staten. De rijksgrens is wellicht in beide Limburgen minder dan elders een talige barrière geweest bij het ontstaan en de fixering van de familienamen ⁽¹⁾.

Familienamen als *Houben*, *Smeets*, *Rutten* e.d. worden door de taalgebruiker herkend als typisch Limburgse namen. De intuïtieve vaststelling dat de Nederlandse familienamen (=FN) niet overal in het taalgebied identiek zijn, maar dat sommige FN kenmerkend zijn voor

* Herwerkte en aangevulde versie van een lezing, gehouden op het symposium "Taal en geschiedenis aan Maas en Roer" van de Limburgse Vereniging voor Dialect- en Naamkunde te Roermond op 27 november 1993.

Dit onderzoek maakt deel uit van het project "Atlas van de familienamen in het Nederlandse taalgebied", dat gefinancierd wordt door het Onderzoeksfonds van de K.U. Leuven.

Ik dank J. Goossens, M. Devos en J. Van Loon voor hun commentaar op een vroegere versie van dit artikel.

⁽¹⁾ Zie over de economische, sociale, politieke en culturele relaties tussen beide Limburgen van 1839 tot 1989 de bundel "Eenheid en scheiding van de beide Limburgen. Verslag-bundel van het op 26 mei 1989 te Alden Biesen gehouden congres bij gelegenheid van de herdenking 150 jaar beide Limburgen". *Leeuwarden/Maastricht*, 1989.

een bepaalde streek wordt in het naamgeografisch onderzoek met feiten onderbouwd. Zoals in de dialecten regionale verschillen in de gesproken taal tot uiting komen ⁽²⁾, zijn er regionaal bepaalde verschillen tussen de familienamen, zowel op formeel gebied (opbouw van de namen) als op inhoudelijk gebied (naamgevingsmotieven). Beide aspecten, de lexicale motivering van en de formele variatie in de Belgisch- en Nederlands-Limburgse FN, komen in deze bijdrage aan bod.

Om grensoverschrijdend te kunnen werken, moet men beschikken over een gelijkwaardige materiaalbasis voor beide landen. Voor België heb ik gebruik gemaakt van het elektronische bestand met de FN van alle Belgische burgers, dat het Leuvense Instituut voor Naamkunde en Dialectologie enkele jaren geleden verworven heeft van het Belgische Nationaal Instituut voor de Statistiek. Het bestand, dat gebaseerd is op het Rijksregister, bevat de aantallen naamdragers per fusiegemeente, vanaf minimaal vijf naamdragers per gemeente (toestand op 31-12-1987) ⁽³⁾. Voor Nederland zijn de kaarten gebaseerd op het computerbestand met de familienamen van alle Nederlandse telefoonabonnees anno 1993, vanaf een frequentie van twee naamdragers-abonnees per deelgemeente. Dit materiaal is mij ter beschikking gesteld door de Nederlandse PTT, via bemiddeling van prof. L. Boves en mevr. E. Konst van de Vakgroep Taal en Spraak van de K.U. Nijmegen, die ik beiden van harte dank voor hun bereidwillige medewerking ⁽⁴⁾. De ruim 2400 Nederlandse deelgemeenten uit de

(2) Vgl. GOOSSENS 1994, 7: "De geografische opvatting in het gebruik van de term *dialect* heeft het dus aan het eind van de twintigste eeuw gehaald."

(3) Zie over de organisatie van het corpus en de verwerking ervan ook MARYNISSEN 1991, 30-31.

(4) Het lag voor de hand om voor Nederland het door het Amsterdamse P.J. Meertens-Instituut tussen 1963 en 1988 in veertien delen uitgegeven Nederlands Repertorium van Familienamen te gebruiken. Deze repertoria bevatten de FN en de aantallen naamdragers per gemeente die bij de volkstelling van 31 mei 1947 in Nederland werden opgetekend en is, afgezien van het tijdshiaat van 40 jaar tussen beide corpora, de perfecte tegenhanger van het Belgische materiaal. Op mijn herhaald verzoek om de computerversie van het Nederlands Repertorium van Familienamen te mogen gebruiken, heeft de directie

telefoongidsen heb ik volgens de huidige administratieve indeling van de Nederlandse gemeenten gegroepeerd in ca. 600 grotere eenheden, die qua oppervlakte overeenstemmen met de Belgische fusiegemeenten. Paul Bijmens heeft vervolgens beide bestanden met FN compatibel gemaakt en het grafische programma dat hij eerder al voor België had ontwikkeld, herschreven en uitgebreid naar Nederland. De gebruikte grondkaart voor het hele taalgebied is de gedigitaliseerde Kloekekaart. De lengte van de symbolen op de kaarten stemt logaritmisch overeen met het aantal naamdragers per gemeente.

1. Lexicale motivering van de Limburgse FN

Naargelang van het historische lexicale motief van de naamgeving worden de familienamen traditioneel ingedeeld in enkele grote groepen. Zonder me te willen mengen in het debat over de taxonomie van de FN, onderscheid ik als hoofdcategorieën: afstammingsnamen (patroniemen en metroniemen), bijv. *Jansen*, *Cleeren*; beroepsnamen, bijv. *Timmermans*; eigenschapsnamen, bijv. *De Wit*; diernamen, bijv. *Vos*; nederzettings- en toponymische namen, bijv. *Van Leeuwen*, *Van de Poel*.

Bij de vorming van de familienamen zijn de motieven afstamming, beroep, herkomst e.d. geografisch in verschillende mate produktief geweest: het aandeel van de lexicale naamgevingsmotieven in de twintig frequentste namen per provincie verschilt aanzienlijk ⁽⁵⁾. Volgens mijn materiaal ziet de top-20 van de familienamen in Belgisch- en Nederlands-Limburg eruit als volgt:

van het P.J. Meertens-Instituut evenwel niet geantwoord, zodat ik van het gebruik van deze gegevens heb moeten afzien.

(5) Voor België heeft J. Germain eerder al de twintig frequentste FN per provincie op een rijtje gezet, zie GERMAIN 1989, 145-148.

Belgisch-Limburg

1. Claes
2. Peeters
3. Janssen
4. Hermans
5. Martens
6. Jacobs
7. Gielen
8. Thijs
9. Lemmens
10. Willems
11. Maes
12. Aerts
13. Jans
14. Smeets
15. Houben
16. Reynders
17. Daniëls
18. Wouters
19. Bosmans
20. Smets

Nederlands-Limburg

- Janssen
- Smeets
- Peeters
- Peters
- Jacobs
- Hendriks
- Hermans
- Willems
- Jansen
- Driessen
- Beckers
- Houben
- Franssen
- Timmermans
- Simons
- Lemmens
- Geurts
- Rutten
- Theunissen
- Habets

De historisch-lexicale motivering van de familienamen in de provincies Limburg vertoont bijzonder weinig variatie. Limburg wordt gedomineerd door patroniemen: vernoeming naar de vader is zonder twijfel het meest produktieve naamgevingsprocédé in dit gebied geweest. Aan de Belgische zijde doorbreken enkel de beroepsnamen *Smeets* en *Smets* en de toponymische naam *Bosmans* het patroon van genitiefpatroniemen. Aan de Nederlandse kant zorgen enkel de drie beroepsnamen *Smeets*, *Beckers* en *Timmermans* voor enige afwisseling in de rij patroniemen. Ook in de 30 volgende namen uit de frequentielijst zijn de afstammingsnamen ruim vertegenwoordigd: 20 van de 30 volgende Nederlands-Limburgse en 21 van de 30 volgende Belgisch-Limburgse FN behoren tot deze categorie.

Naast de patroniemen staan ook enkele beroepsnamen bovenaan in de rangschikking, maar het zijn wel die namen die herinneren aan beroepen waarvan je mag aannemen dat elk dorp er minstens één beoefenaar van had en die dan ook in het hele taalgebied tot de cou-

rante namen behoren: *smid*, *bakker*, *timmerman*, *koster*, *kok* enz. De andere lexicale motiveringsgroepen zijn ondervertegenwoordigd in Limburg, tenminste wat het aantal naamdragers betreft. Eigenschapsnamen zoals *Jongen*, *Crommen*, *Slechten* e.d. zijn niet onbekend, maar ze worden doorgaans slechts door een klein aantal Limburgers gedragen, hetgeen ze daarom formeel niet minder interessant maakt. Hoewel ze evenmin een hoge frequentie halen, zijn ook diernamen als *Wolfs*, *Vossen* en toponymische namen als *Vandebroek*, *Bamps*, *Poelmans*, *Vanderstraeten* e.d. in Limburg geen curiosum; nederzettingsnamen daarentegen zijn in deze provincies een zeldzaamheid.

2. Formele variatie in de Limburgse FN

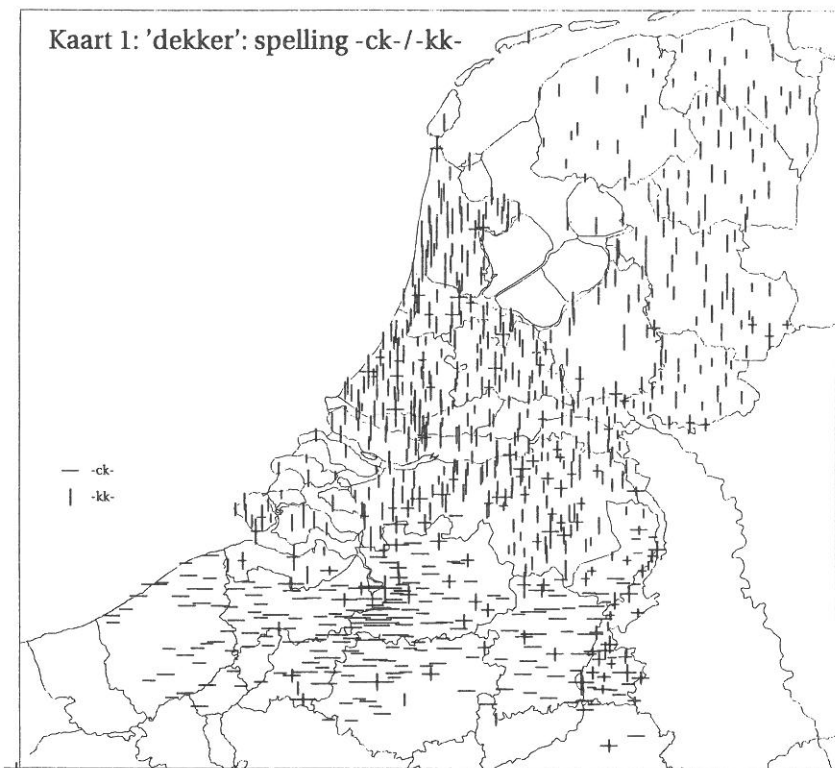
Op het niveau van de naamvorm vertonen de Nederlandse familienamen contrasten op orthografisch, fonologisch, morfologisch en lexicaal gebied. Elk van die vier soorten formele variatie is zichtbaar in de Limburgse familienamen.

2.1. Orthografische variatie

Ten eerste is er variatie in de spelling: een familienaam kan op verschillende manieren worden geschreven, bijv. *Smets/Smedts/Smeds*, *Vandaele/Van Dale* enz.

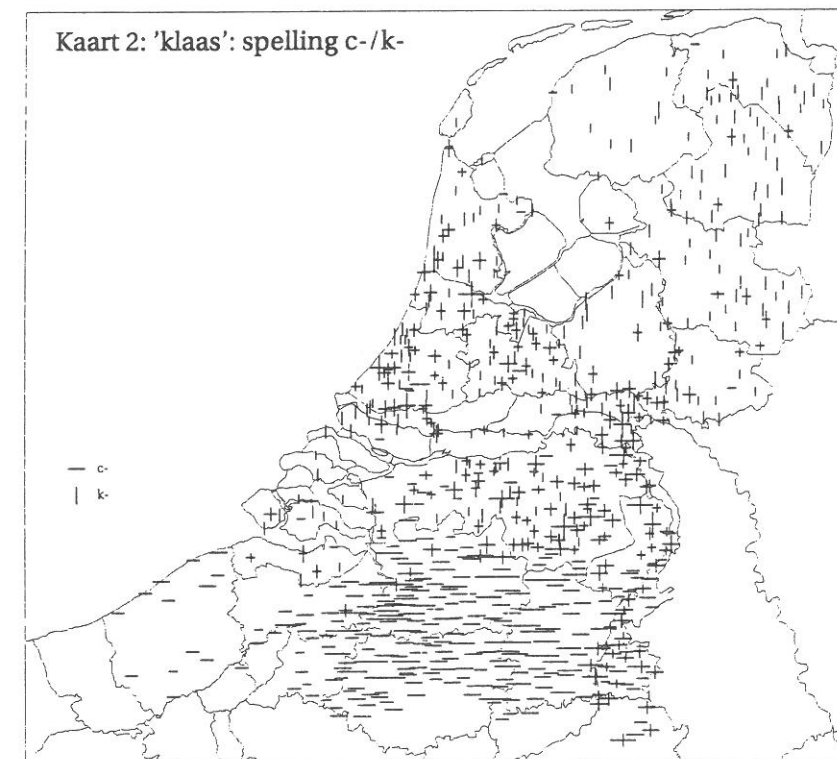
De belangrijkste spellingverschillen in het Nederlandse taalgebied vallen grosso modo samen met de rijksgrens tussen België en Nederland. In België wordt bijv. de intervocalische stemloze velare occlusief in de FN die uit de beroepsnamen *bakker*, *dekker* e.d. zijn ontstaan zo goed als altijd met *-ck-* geschreven (*Debacker*, *Deckers*), in Nederland merendeels met *-kk-* (*Bakker*, *Dekker*). De anlautconsonant van de patroniemen, ontstaan uit de verkorte vorm van *Nicolaas*, wordt in België gespeld met het schriftteken *c-* (*Claes*, *Claessen*), in Nederland doorgaans met *k-* (*Klaas*, *Klaassen*). Bij de vocalen is de Belgisch-Nederlandse geografische tegenstelling in de spelling nog meer uitgesproken: de lange klinker *-a-* in FN met *klaas*, *adriaan*, *haan* e.d. wordt in Belgische FN in de regel weergegeven met *-ae-* (*Claes*, *Adriaens*, *Dehaene*), in Nederlandse FN daarentegen met *-aa-*

(Klaas, Adriaansen, Haan). Op de kaart met de spelling van de patroniemen, gevormd met *Thomas*, gaat het homogene Belgische *-ae-* gebied (*Maes*) aan de rijksgrens vrij abrupt over in een Nederlands gebied met *-aa-* (*Maassen*) enz., zij het dat er zich in het zuidoosten van het taalgebied een menggebied met beide spellingen aftekent.

De Belgisch-Limburgse FN worden in de regel gespeld volgens het gangbare Belgische patroon. De spelling van de Nederlands-Limburgse FN daarentegen wijkt af van de schrijfwijze van de FN elders in Nederland. Terwijl in Nederland de spelling van de FN in het algemeen is aangepast aan de spelling van de standaardtaal, is dit in Nederlands-Limburg en het oosten van Noord-Brabant in veel mindere mate gebeurd. Nederlands-Limburg en het oosten van Noord-Brabant nemen een tussenpositie in tussen België en Nederland. In die gebieden zijn de spellingen *-ck-* of *c-* resp. *-kk-* of *k-* voor de

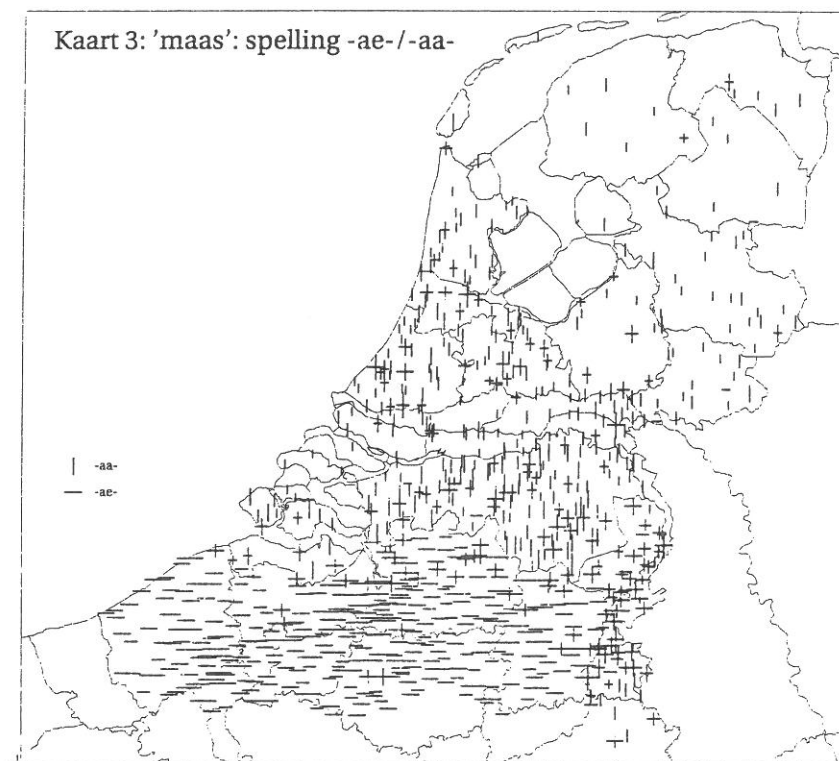
stemloze velare occlusief ongeveer even talrijk (kaart 1: 'dekker': spelling *-ck-/kk-*), (kaart 2: 'klaas': spelling *c-/k-*), een vaststelling die Goossens eerder al voor de beroepsnaam *bakker* heeft gedaan op basis van het materiaal van de telefoongidsen en het Nederlands Repertorium van Familienamen (GOOSSENS 1978, 217-218, kaart 1).

Ook de lange vocaal *-aa-* in de patroniemen met *Thomas* wordt in Nederlands-Limburg even vaak *-ae-* als *-aa-* gespeld, maar opponeert er met een homogeen Belgisch-Limburgs *-ae-* gebied (kaart 3: 'maas': spelling *-ae-/aa-*). De diftong *-ui-* in de beroepsnamen, gevormd met *kuiper*, verschijnt in België haast uitsluitend als *-uy-*, in Nederland als *-ui-* en bovendien als *-uij-* in het westen en in het zuidoosten van Nederland. In Nederlands-Limburg en oostelijk Noord-Brabant wisselen voor deze diftong bijgevolg drie spellingen elkaar af: de Belgische schrijfwijze *-uy-* wordt in het oosten aan de overzijde van de rijks-

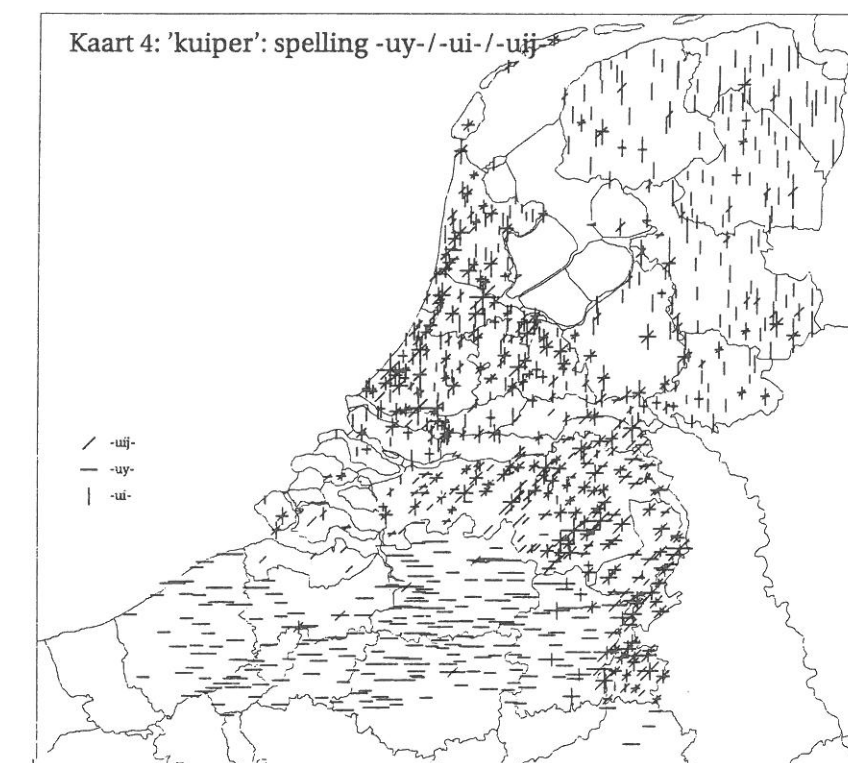
grens voortgezet, maar ondervindt er concurrentie van de frequentere schrijfwijze *-uij-* en het minder courante *-ui-* (kaart 4: 'kuiper': spelling *-uy-/-ui-/-uij-*). Hetzelfde patroon verschijnt bij de FN, ontstaan uit *bruin*, *ruiter* e.d.

Uit deze en andere voorbeelden komt Nederlands-Limburg telkens weer te voorschijn als een menggebied, waarin verschillende schrijfwijzen in gelijke mate naast elkaar voorkomen. Deze diversiteit in de spelling van de FN, die elders in Nederland en België ontbreekt, is het gevolg van de verlengde staatkundige eenheid van Belgisch- en Nederlands-Limburg.

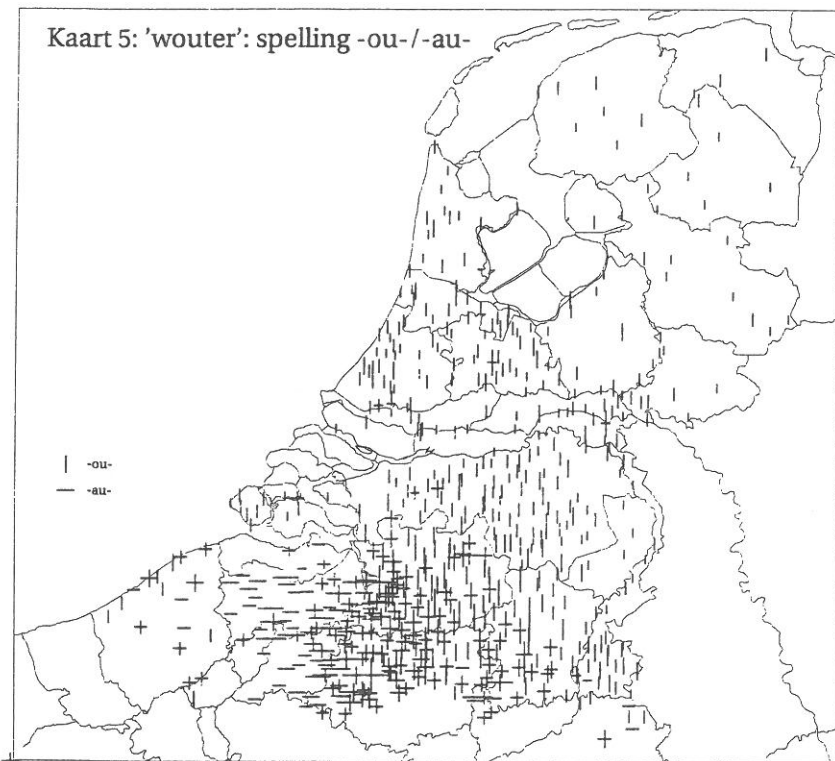
Het archaïsche karakter van de spelling van de Belgische FN, vergeleken met de modernere ogende schrijfwijze van de Nederlandse FN, is te verklaren door administratieve maatregelen die met een tijdsverschil van ruim 15 jaar werden genomen. Sinds de wettelijke ver-

plichting om een vaste, erfelijke FN aan te nemen, kon de spelling van de FN niet meer veranderen. De spelling van de Belgische FN is gefixeerd door de Fransen in 1795, op een ogenblik dat de zuidelijke schrijftaal nog heel wat regionalismen bevatte, die ook in de spelling van de FN zijn bewaard. In Nederland, dat later onder Frans bewind is gekomen dan België, kwam de verplichting om een vaste FN te laten

registreren pas in 1811. In Nederland was inmiddels in 1804 de spelling Siegenbeek ingevoerd, waarmee de spelling van het Nederlands voor het eerst genormeerd werd. Voor de schrijfwijze van de in 1811 vastgelegde FN richtte men zich naar de spellingregels van Siegenbeek. Aangezien de spelling van de FN in Nederland op een later tijdstip dan in België officieel is vastgelegd, nl. nadat de spelling van het Nederlands via een eerste spellingregeling was gemoderniseerd, sluit de schrijfwijze van de Nederlandse FN in het algemeen beter aan bij

de spelling van de huidige standaardtaal dan de spelling van de Belgische FN.

Daar Nederlands-Limburg ten gevolge van zijn politieke geschiedenis minder is beïnvloed door de officiële noordelijke spelling, treedt er in die provincie een vermenging van de Belgische en Nederlandse schrijfwijzen op. Nederlands-Limburg heeft langer bij het Zuiden gehoord dan de rest van Nederland. De Staatse Landen aan de Maas, die in 1795 door de Bataafse Republiek aan Frankrijk waren afgestaan, maakten deel uit van de Oostenrijkse Nederlanden, die in 1794 door de Fransen waren veroverd. In 1795 werd in deze gebieden de burgerlijke stand ingericht, waarmee de spelling van de Belgische en de Nederlands-Limburgse namen werd vastgelegd.

Het feit dat de voornaamste spellingverschillen samenvallen met de rijksgrens, betekent niet dat er helemaal geen regionale spel-

lingvariatie is in de Limburgse FN. De diftong -ou- in namen als *Wouters* en *Houbrechts/Houben* wordt op twee manieren gespeld, nl. als -au- of als -ou-. De regionale verdeling tussen beide schrijfwijzen is af te lezen van de kaart waarop de twee mogelijkheden *Wouters/Wauters* zijn gecontrasteerd (kaart 5: 'wouter': spelling -ou-/-au-).

De spelling *Wouters* komt voor in heel Belgisch-Limburg; de spelling *Wauters* daarentegen verschijnt enkel in het zuiden van die provincie, waar ze optreedt naast de vorm *Wouters*. In het noorden van Belgisch-Limburg en in Nederlands-Limburg is de spelling -au- afwezig. Een parallel is de schrijfwijze van de FN *Sauwens* (<des alden > des ouden): deze naam, die voornamelijk in het zuiden van Belgisch-Limburg voorkomt, wordt meestal met -au- gespeld⁽⁶⁾. Ook de zuidelijk Belgisch-Limburgse naam *Strauven* is hoofdzakelijk overgeleverd met -au-spelling voor de velare diftong. De kaart met enerzijds de schrijfvarianten *Houben/Houbrechts* en anderzijds *Hauben/Haubrechts* levert hetzelfde beeld op: in Nederlands-Limburg en in het noorden van Belgisch-Limburg worden deze patroniemen en hun vleivormen enkel met -ou- geschreven, in het zuiden van Belgisch-Limburg komt daarnaast ook -au- voor (kaart 6: 'hubrecht': spelling -ou-/-au-). Uit de zuidelijke spellingen *Hauben/Haubrechts* leiden we tevens af dat deze namen de diftong -ou- bevatten, terwijl de spelling -ou- in *Houben* naast de diftong ook de Wgm. *û* kan weergeven. Daarmee ben ik meteen bij het tweede punt beland: het vocalisme van de Limburgse FN.

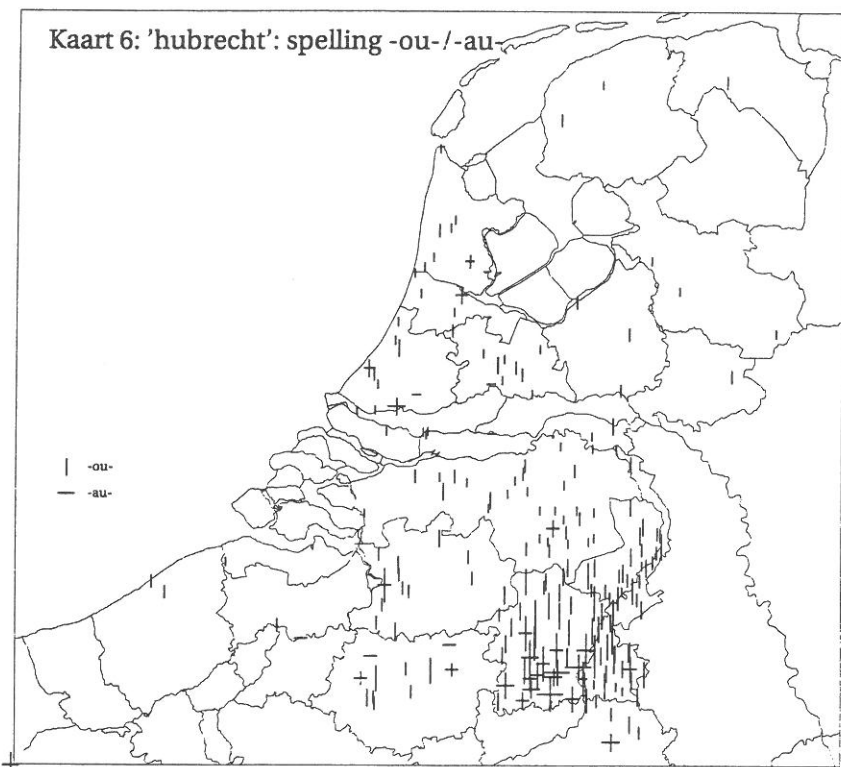
2.2. Fonologische variatie

Onze familienamen, die ruim 200 jaar geleden wettelijk zijn vastgelegd, weerspiegelen een historisch taalstadium; een fase waarin er nog nauwelijks sprake was van een standaardtaal. Aangezien de familienamen gevormd werden in een vroegere fase van dialectontwikkeling, mag men er niet van uitgaan dat de fonetische realisatie van een FN in

⁽⁶⁾ De zuidelijke spellingen -au- in *Wauters* en *Sauwens* zijn vermoedelijk pogingen om het oorspronkelijke verschil in uitspraak tussen *a+ld/t* en *o+ld/t* weer te geven (cfr. GOOSSENS 1980, 55).

een bepaald dialectgebied precies overeenstemt met de dialectische uitspraak van het appellatief nu. Dat neemt niet weg dat heel wat isoglossen die door beide Limburgen lopen ⁽⁷⁾, worden weerspiegeld in de Limburgse familienamen. Ik licht enkele gevallen van variatie in het vocalisme van de FN toe.

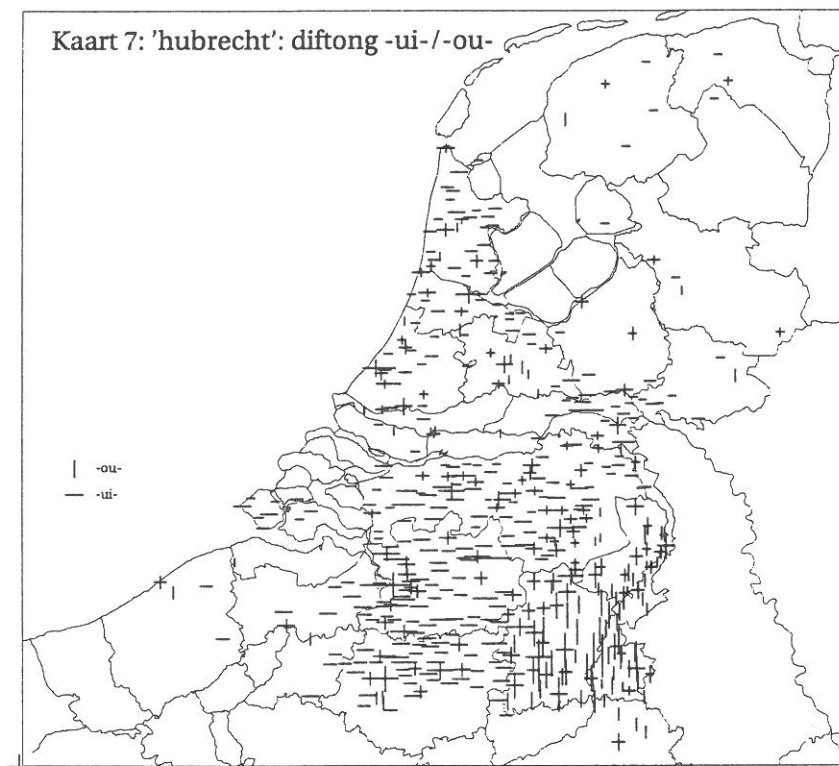

De Wgm. lange *û* werd in het Westmiddelnederlands omstreeks de 12de eeuw gepalataliseerd tot lange *y* en, behalve in het westelijkste Vlaams, later gediftongeerd tot *ui*. In sommige Oostmiddelnederlandse dialecten, meer bepaald in het Westlimburgs en het oostelijk Noordbrabants is de Wgm. *û* evenwel niet gepalataliseerd zoals in het

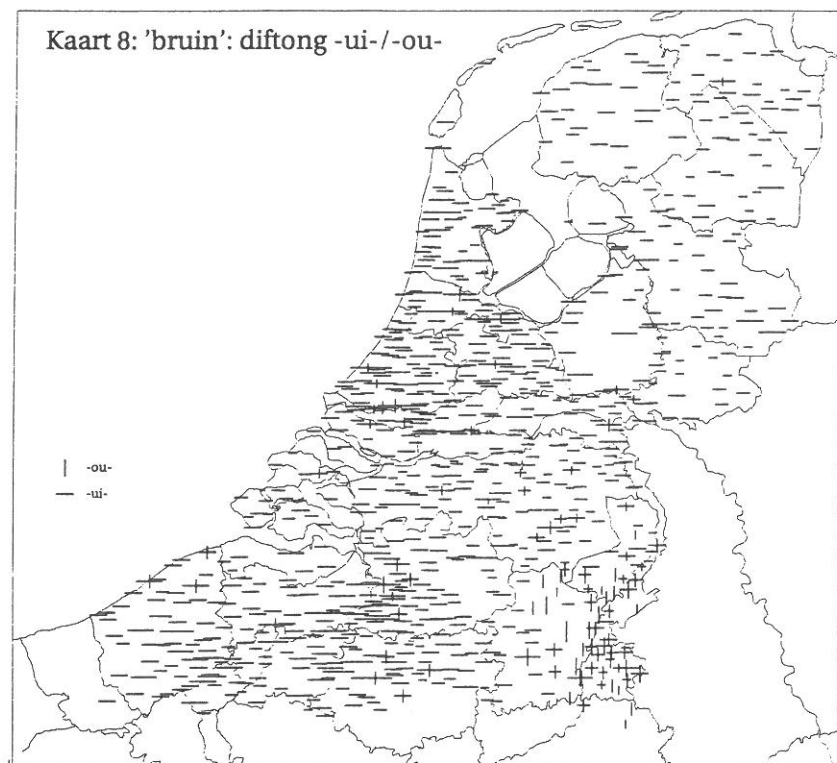
(7) Voor een overzicht van de dialectisoglossen in Belgisch- en Nederlands-Limburg zie CROMPVOETS 1988. Voor de klankgeografie van Belgisch-Limburg zie ook LEENEN 1947 en STEVENS 1951 en 1952.

westen, maar direct gediftongeerd tot *ou*, cfr. dial. *hous* 'huis'; *mous* 'muis'. In het Oostlimburgs en in het (noord)oosten van Nederland is de Wgm. velare monoftong *û* bewaard, cfr. dial. *hoes* 'huis'; *moes* 'muis'.

Deze fonetische vierdeling in het taalgebied tussen de palatale monoftong *y*-, de palatale tweeklank *-ui-*, de velare tweeklank *-ou-* en de velare monoftong *-oe-* is bewaard in het vocalisme van de FN. De patroniemen die zijn gevormd met de Germaanse voornaam *Hubrecht*

hebben in een vrij uitgestrekt Westlimburgs gebied ⁽⁸⁾ in de eerste lettergreep de velare diftong *-ou-*: *Houbrechts*, *Houben* enz. In het aangrenzende Antwerps en Brabants, waar de Wgm. *û* gepalataliseerd en gediftongeed is tot *-ui-*, luidt deze naam *Huibrechts* (kaart 7: 'hubrecht': diftong *-ui-/ou-*). Dezelfde ruimtelijke verdeling tussen *-ou-* en *-ui-* treedt op bij het namenpaar *Strauven/Struyf*. Bij de FN die zijn ontstaan uit de Germaanse voornaam *Bruno* of uit het adjectief *bruin*, nl. *Brouns/Bruins*, *Debruin*, zijn de *-ou-*vormen daarentegen verder

(8) De grenzen van dit gebied zijn afgebakend door J. LEENEN. Het gebied met velare diftong wordt aan de westzijde begrensd door de Getelijn. De oostgrens is "een lijn die zich van de zuidoostelijke hoek van de Belgische provincie naar het midden van de noordelijke zijde richt, maar, eer ze daar aankomt, in een westwaartse bocht even met de palataliserings- en velariserings- en Ürdinger lijn samenloopt, deze laatste een eind oostwaarts volgt [...]". (LEENEN 1947, 3).

naar het oosten teruggedrongen: ze reiken niet tot aan de Antwerps-Brabantse provinciegrenzen (kaart 8: 'bruin': diftong *-ui-/ou-*).

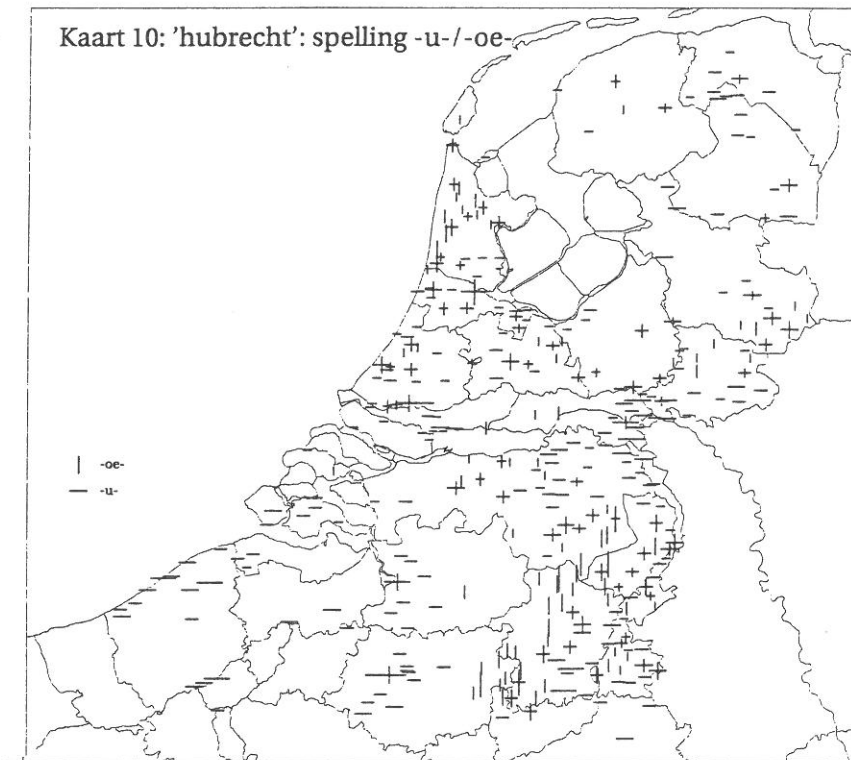
In tegenstelling tot West-Limburg heeft Oost-Limburg, d.i. het noordoosten van Belgisch-Limburg en Nederlands-Limburg, de oude monoftong *û* bewaard: in het gebied waar Ndl. 'huis' en 'muis' in het dialect als *hoes* resp. *moes* klinken, komen ook de FN *Hoebrechts/Hoeben/Huben* en *Broens/Broenen/Bruns* voor (kaart 9: 'bruin': spelling *-u-/oe-*).

Dat de contouren van het *-oe-*gebied in de FN niet precies zijn af te bakenen van het *-ou-*gebied is deels toe te schrijven aan een ambiguïteit in de spelling. Op de kaart met de spellingen *u/oe* voor de patroniemen gevormd met *Hubrecht* (kaart 10: 'hubrecht': spelling

-u/-oe-), twee schrijfwijzen die in ieder geval een monoftong weer-
geven ⁽⁹⁾, strekt het gebied met de velare vocaal -oe- zich ver naar het
zuidwesten uit: in de omgeving van de Brabants-Limburgse provin-
ciegrens is er nog een opvallende concentratie van -oe-spellingen.

Kaart 10: 'hubrecht': spelling -u/-oe-

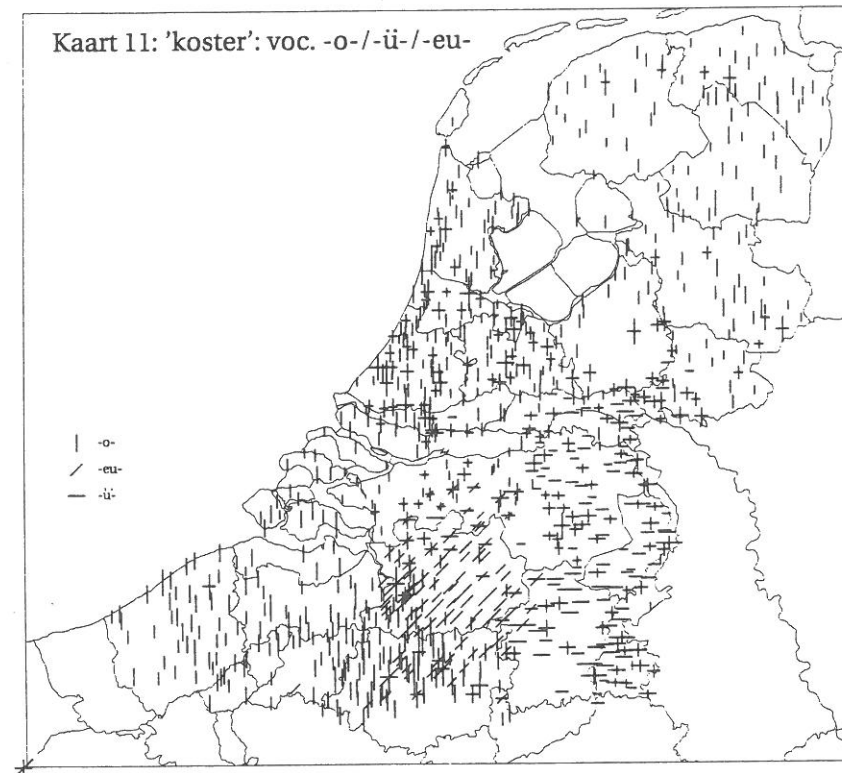

De spellingen -ou- in bijv. *Houben*, *Houbrechts*, die in heel Limburg
voorkomen, kunnen echter, naast een diftong, ook een monoftong -oe-
weergeven, zodat we op basis van het schriftbeeld moeilijk kunnen
bepalen waar het -ou-gebied overgaat in een -oe- gebied. Inwoners
van het noordoosten van Belgisch-Limburg en van Nederlands-Lim-
burg die hun naam schrijven als *Houben*, maar uitspreken als *Hoeben*
hebben het naamkundig-dialectologisch bij het rechte eind, aangezien

⁽⁹⁾ De spelling -u- herinnert aan de periode vóór de monoftongering zich had doorgezet.

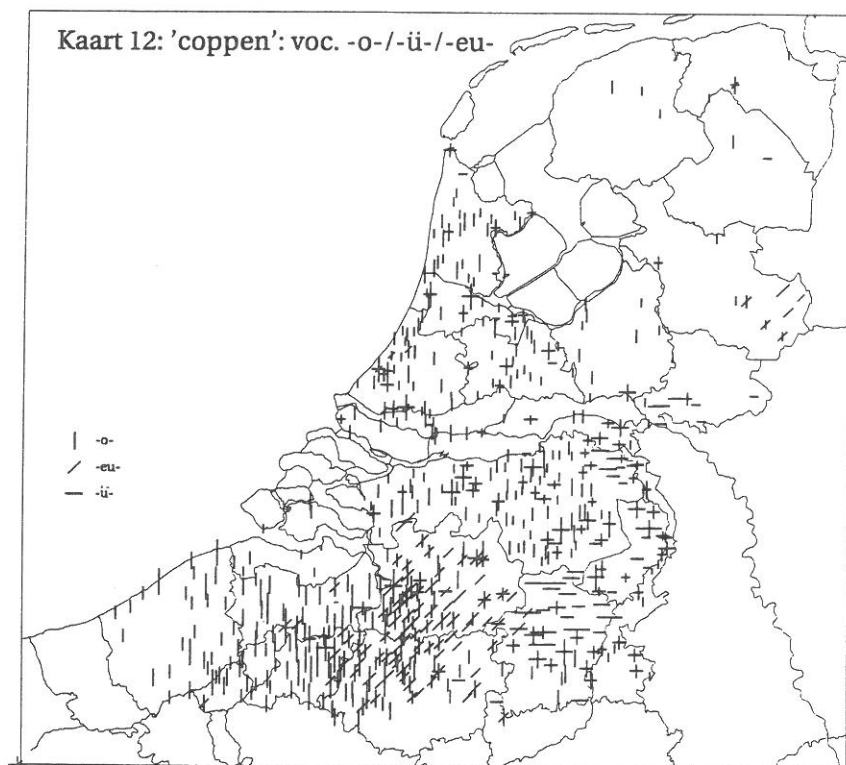
ze zich in het gebied bevinden dat de oude monoftong bewaard heeft.
Uiteraard hebben de westelijke sprekers die *Houben* heten en hun
naam ook zo uitspreken eveneens gelijk. De zuidelijk Belgisch-Lim-
burgse spellingen *Hauben* kunnen anderzijds alleen maar teruggaan
op een diftong -ou-.

Kaart 11: 'koster': voc. -o/-ü/-eu-

Het Limburgse dialect zou niet als Limburgs klinken zonder de vele
door primaire en secundaireumlaut gepalataliseerde vocalen. Ook in
de FN zijn tal van sporen terug te vinden van palatalisering door um-
laut. Ik geef enkele voorbeelden: de FN die teruggaan op Lat. *custo-*
dis 'koster' hebben in het westen van het taalgebied de korte klinker

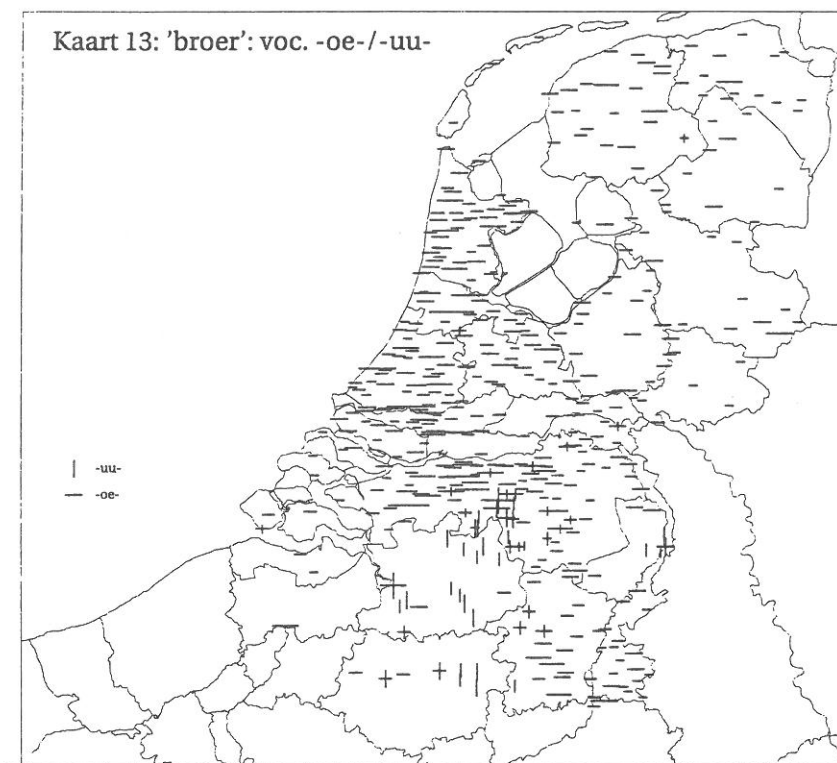
-o-, bijv. *Decoster*, maar ten oosten van de umlautbundel⁽¹⁰⁾, de vocaal -ü- of -eu-, nl. *Kusters* of *Keusters* (kaart 11: 'koster': voc. -o-/-ü-/-eu-). De korte palatale vocaal -ü- kenmerkt de provincies Limburg en de oostelijke helft van Noord-Brabant, zijn gerekte variant -eu- vind je in Brabant en in Antwerpen. In het zuiden van Nederlands-Limburg en in noordelijk Nederlands-Limburg langs de Maas zijn ook vormen met -o- evenwel niet onbekend. Het kunnen oude grafieën zijn voor een palatale ü (cfr. VAN LOEY 1980, § 35a).

Een vergelijkbare verdeling vinden we bij de patroniemen die een vlevorm van *Jacob* bevatten, nl. *Coppens* (westen van het taalgebied

⁽¹⁰⁾ De umlautbundel valt grosso modo samen met de Schelde-Dendergrens, zie GOOSSENS 1980, kaart 2.

en Noord-Brabant), *Cuppens* (Belgisch- en Nederlands-Limburg) en *Ceuppens* (Brabant en Antwerpen) (kaart 12: 'coppen': voc. -o-/-ü-/-eu-), zij het dat de umlautgrens bij deze FN afbuigt naar het oosten ter hoogte van de provinciegrenzen tussen Antwerpen en beide Limburgen enerzijds en Noord-Brabant anderzijds, zodat de oostelijke helft

van Vlaanderen, maar in Nederland enkel de provincie Limburg als umlautgebied kan worden bestempeld. Noord-Brabant sluit met zijn overwicht van -o-vormen kennelijk aan bij het westen, hoewel we er andermaal rekening mee moeten houden dat de spelling -o- voor palataal vocalisme kan staan. Hoewel de etymologie van de FN *Custers* en *Coppens* en hun varianten in beide gevallen verwijst naar de christianisering, was de umlautwerking ten tijde van de verbreiding van de heiligennaam *Jacob* kennelijk in kracht afgenomen, zodat het gebied met ondubbelzinnige sporen van de palatalisering van korte *u* vóór

umlautfactor in de patroniemen, ontstaan uit een vleivorm van *Jacob*, is ingekrompen tot het zuidoosten van het taalgebied. Het proprium *Jacob* was kennelijk minder vatbaar voor vocaalwijziging dan het leenwoord *koster*, dat als appellatief in gebruik bleef. De wisseling *o/ü/eu* in beide namentrio's bewijst in ieder geval dat de secundaire umlaut ook op de korte klinkers heeft gewerkt en in het oosten van het Nederlandse taalgebied is gefonemiseerd ⁽¹¹⁾.

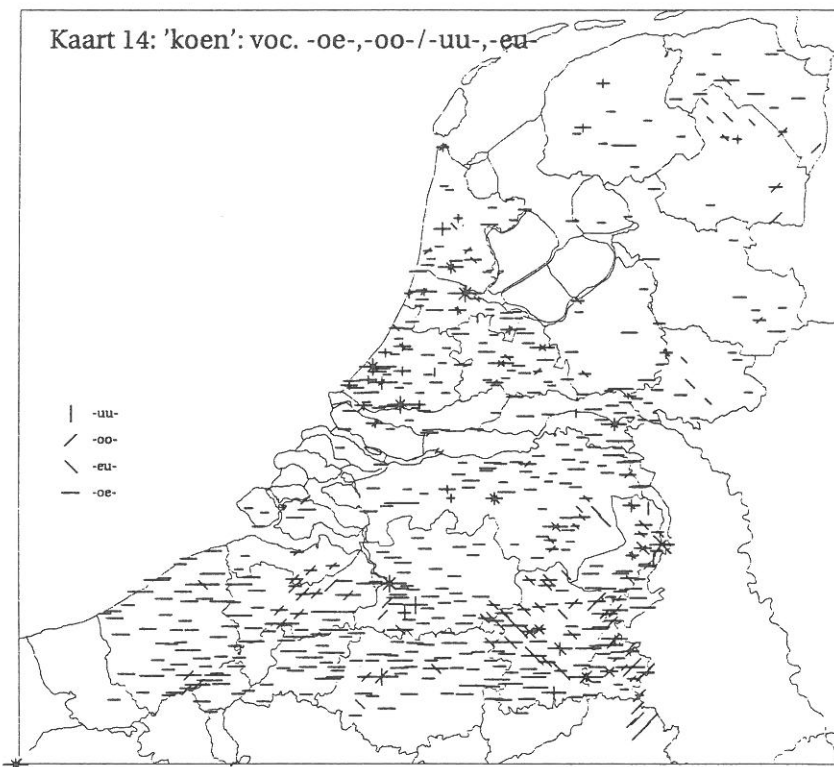
Umlaut van de Wgm. lange *ô*, die in de Nederlandse dialecten de oost-west-tegenstelling tussen velaar en palataal vocalisme in bijv. *groen/gruun*, *zoeken/zuuken* enz. heeft opgeleverd, komt tot uiting in de FN die zijn gevormd met het appellatief *broer*, bijv. *Broers/Bruers* (kaart 13: 'broer': voc. -oe-/uu-). De westelijke begrenzing van de vormen met palataal vocalisme maakt deel uit van de umlautisoglossenbundel. Het gebied met -uu-vocalisme strekt zich bij de FN echter minder ver naar het oosten uit dan het geval is bij het appellatief in de huidige dialecten en in het Middelnederlands ⁽¹²⁾. Goossens (1980, 8) gaat ervan uit dat de umlaut in het woord *broer* in het Oostlimburgs niet gewerkt heeft. Wanneer we de vergelijking maken met het kaartbeeld op basis van de FN, blijkt dat zuidelijk Nederlands-Limburg inderdaad uitsluitend FN met de spelling -oe- heeft, maar ook het grootste deel van Belgisch-Limburg heeft in FN de -oe-variant ⁽¹³⁾. Het trekken van precieze umlautgrenzen is, evenmin als voor de middeleeuwen op grond van het historisch taalmateriaal (Goossens 1980, 9), niet mogelijk op basis van het FN-materiaal, aangezien de spelling -oe- ambigu is: de grafie -oe- kan naast velaar ook palataal vocalisme

(11) Deze stelling wordt verdedigd door GOOSSENS 1980, 22-23.

(12) Het hoofdtonige vocalisme van het woord *broeder* in de 13de tot de 17de eeuw en de verspreiding van het -oe-, -uu- en -oo-type in de hedendaagse dialecten is gekarteerd door GOOSSENS 1980, kaart 1.

(13) De FN, gevormd met het collectivum *gebroeders*, zijn in de selectie niet opgenomen, aangezien *gebroeder* historisch tot de klasse van de masculiene -ja-stammen behoort, die onder invloed van het -ja-suffix in zijn geheel onderhevig was aan de umlaut. De FN *Gebruers* komt geconcentreerd voor in het westen en vooral in het oosten van de provincie Antwerpen, maar overschrijdt, evenmin als *Bruers* en varianten overigens, ter-nauwernood de Belgisch-Limburgse grens. De vorm *Gebroers* is eenmaal geattesteerd in de streek van Eindhoven.

weergegeven. Het feit dat -uu- en -ue-spellingen volkomen ontbreken in Oostlimburgse FN is niettemin een indicatie voor de stelling dat *broer* in het Oostlimburgs met een velare vocaal werd gerealiseerd.

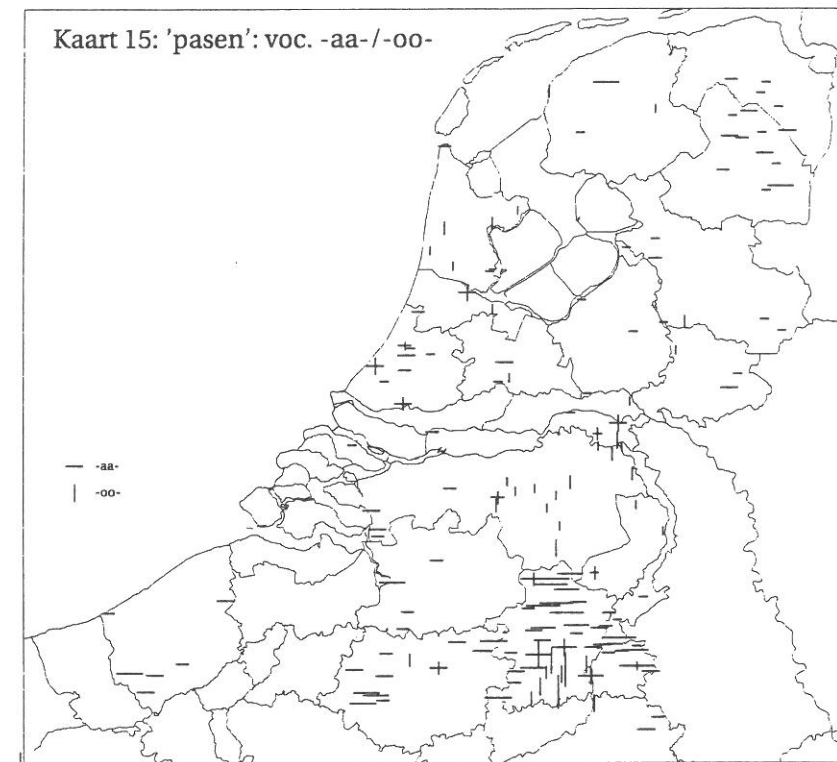
Umlaut van de Wgm. lange *ô* heeft ook plaatsgehad in de Limburgse FN *Ceunen/Kuunen* en varianten (kaart 14: 'koen': voc. -oe-, -oo-/uu-, -eu-). De umlaut is in deze naam in Limburg niet algemeen verspreid: spellingen die op palataal vocalisme wijzen (-eu-, -ue-, -uu-) worden op vrij ruime schaal aangetroffen in Belgisch-Limburg en in beperkte mate in Nederlands-Limburg in het gebied rond Venlo en in oostelijk Noord-Brabant. De schrijfwijze -oe-, die niet-umgelautet of umgelautet vocalisme weergeeft, is in de genoemde gebieden echter even talrijk of talrijker dan de vormen met palatale vocaal. FN met meer open velaar vocalisme tenslotte, bijv. *Koonen*, komen voor in het zuiden van Nederlands-Limburg en in de Voerstreek.

De wisseling *Coenen/Ceunen* in Belgisch-Limburg hangt wellicht samen met de oorsprong van de naam. Op basis van zowel de fonologie als de morfologie van de naam, zie ik voor de FN *Coenen* in Limburg drie verklaringsmogelijkheden. De umlautloze vorm *Coenen* kan een eigenschapsnaam zijn, gevormd met het adjectief *koen* 'dapper, moedig, strijdlustig', dat zwak verbogen werd en geen umlautfactor bevatte. De oostelijke zwakke genitievorm *Coenen* contrasteert dan met de in Oost- en West-Vlaanderen courante namen *Decoen/Decoene*, nominatiefvormen met voorgevoegd lidwoord. De betrekkelijk lage frequentie van eigenschapsnamen in het zuidoosten van het taalgebied maakt het echter onwaarschijnlijk dat alle FN *Coenen* op deze manier te ontleden zijn. Een tweede mogelijkheid, die in het door genitiefpatroniemen gedomineerde Limburg niet mag worden uitgesloten, is uit te gaan van een voornaam *Cono*, *Kono* als etymon (cfr. DEBRABANDERE 1993, 795), die zwak werd geflecteerd. Ten derde kan met Debrabandere worden gedacht aan een oorsprong uit de vleivorm *Coenin*: "De vormen Koenen, Coenen zijn niet noodzakelijk verbogen vormen van Koene, ze kunnen ook uit de vleivorm Coenin ontstaan zijn" (DEBRABANDERE 1993, 795). Bij hypocoristica met het *in*-suffix in de tweede syllabe verwachten we umlaut van de hoofdtonige vocaal, een mechanisme dat inderdaad de palatale klank *-eu-* of *-uu-* heeft opgeleverd in de familienamen *Ceunen*, *Kuenen* en varianten, maar kennelijk in de spelling niet consequent werd weergegeven, aangezien de ambiguë grafieën *Coenen* in Limburg haast even talrijk zijn als de spellingen met ondubbelzinnig palataal vocalisme.

De Wgm. lange *â* in woorden zonder umlautfactor wordt in het oosten van het taalgebied (op Groningen en Noord-Drente na), gerealiseerd als een meer gesloten-velare klank *aô*, die er verschilt van het rekkingsprodukt van de korte *a*, bijv. Limburgs *joer*, *stroet* enz. ⁽¹⁴⁾ In de FN komt die ontwikkeling tot uiting in dubletten als *Poeschen/Paeschen*, *Moesen/Maes*, *Cloesen/Claesen*, *Jooken/Jaaken*. De gevelariseerde *aô*-klank komt in deze FN voor in het zui-

⁽¹⁴⁾ Kaart van dit verschijnsel bij WEIJNEN 1991, p. 308, kaart 90. Ook Limburgs-Haspengouw behoort evenwel tot het oostelijke areaal waar de lange *æ* voor niet-dentalen donkerder is dan de gerekte *a* (correctie J. Goossens).

den van Belgisch-Limburg, met enkele uitlopers naar het zuiden van de Nederlandse provincie Limburg, terwijl de variant met de spelling *a* in noordelijk Limburg gebruikelijk is (kaart 15: 'pasen': voc. *-aa/-oo-*).

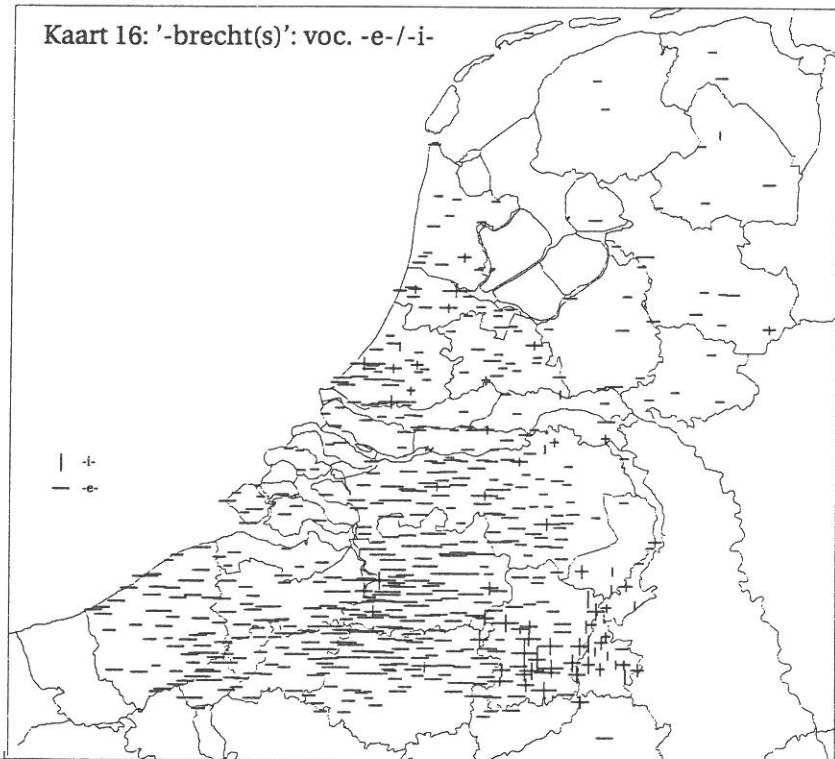

De korte klinkers *e* en *i* zijn in Limburg in bepaalde fonetische omgevingen kennelijk onvaste fonemen. De *e* kan er meer gesloten worden gerealiseerd als *i*, maar ook van de omgekeerde ontwikkeling zijn sporen te vinden in de familienaamgeving: een oorspronkelijke *i* kan in Limburg overgaan naar *e*.

De patroniemen met als tweede bestanddeel *-brecht(s)* hebben in hun verspreidingsgebied, de zuidelijke helft van het taalgebied, de vocaal *-e-* in de slotsyllabe, maar in het zuiden van beide Limburgen is er een menggebied waar *-e-* en *-i-* afwisselen. Naarmate men de Duitse grens nadert, worden de *-i-* spellingen frequenter dan de vor-

men met *-e-* (kaart 16: '-brecht(s)': voc. *-e-/i-*). Ook de afstammingsnaam *Menten*, een vleivorm van *Clement* of een verbogen vorm van *Clemente*, luidt in het zuiden van Belgisch-Limburg, maar ook in noordelijk Nederlands-Limburg en oostelijk Noord-Brabant vaak *Minten*. Vóór een gedekte nasaal treedt de wisseling *-e-/i-* in Limburg wel vaker op. De omgekeerde ontwikkeling, een overgang

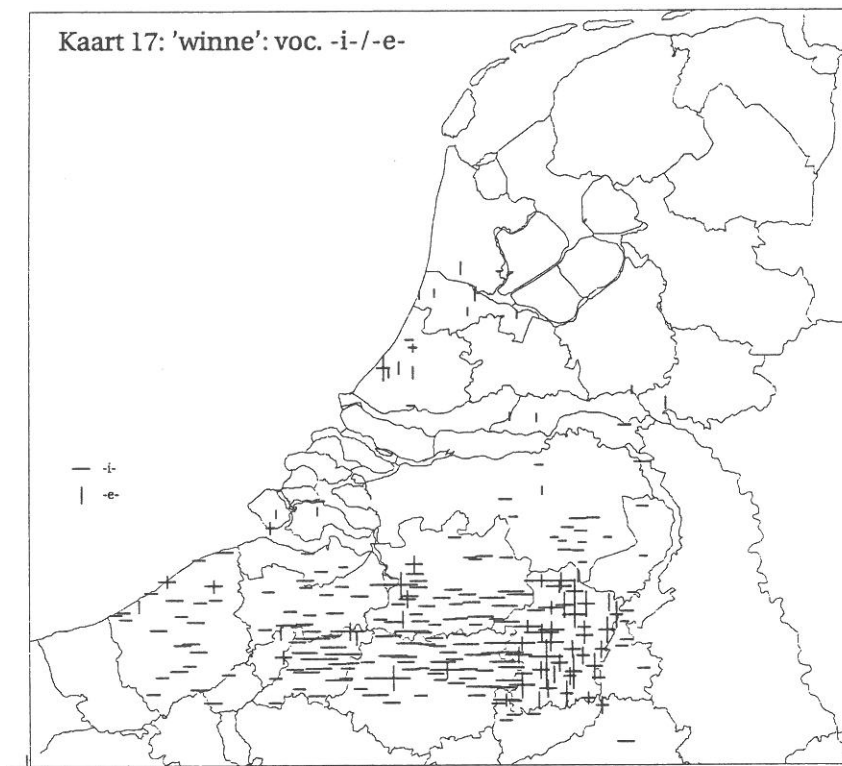
Kaart 16: '-brecht(s)': voc. *-e-/i-*

van een oorspronkelijke *i* naar *e* is er in de vrij verspreide naam *Swin-nen*, een beroepsnaam gevormd met het zwak verbogen substantief *winne* 'landbouwer', met proclitische genitief-*s*, die in Belgisch-Limburg, vooral dan in het zuiden van de provincie, ook vaak *Swen-nen* luidt (kaart 17: 'winne': voc. *-i/-e-*). Ook de gegentiveerde dier-naam *Vincken* verschijnt in het oosten van Belgisch-Limburg als *Ven-cken*.

Anderzijds laat het vocalisme van de beroepsnamen die met het appellatief *smid* zijn gevormd niet in de eerste plaats een Limburgse, maar wel een Belgisch-Nederlandse tegenstelling *-e-/i-* zien. In België heeft het appellatief met *-e-* in de regel als basis gediend voor

Kaart 17: 'winne': voc. *-i/-e-*

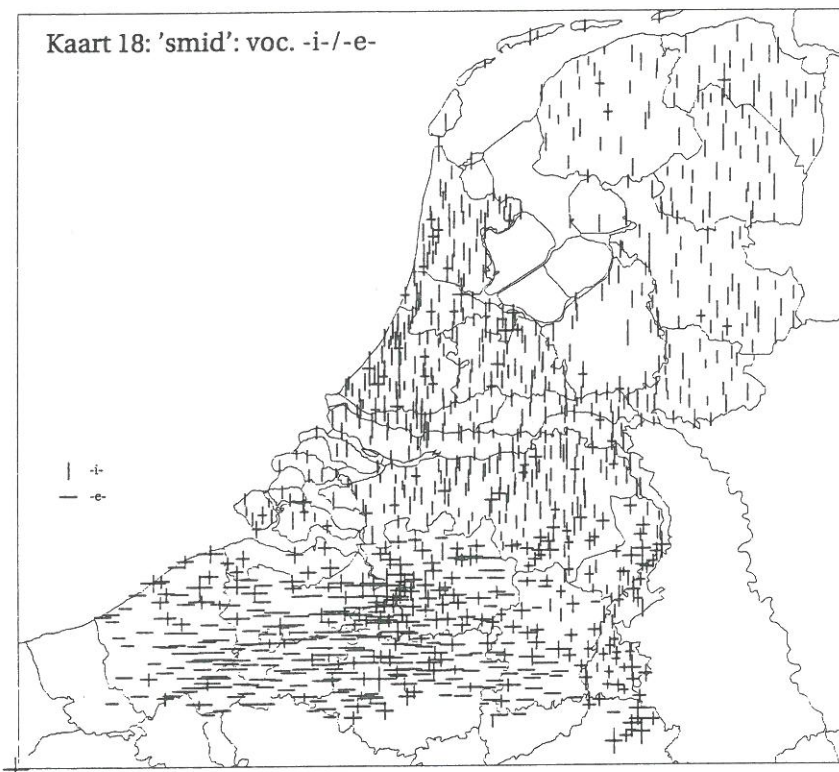

deze zeer courante FN; in Nederland is men bij de familienaamvorming uitgegaan van een grondvorm met *-i-*. De FN *Smits* en varianten komen in België in enige mate ook voor langs de as Antwerpen-Brussel, in de provincie Antwerpen en in de Limburgse mijnstreek. Nederlands-Limburg neemt, met ongeveer evenveel *-e-* als *-i-* vormen, andermaal een tussenpositie tussen beide landen in (kaart 18: 'smid': voc. *-i/-e-*). Hoewel het voornaamste klankcontrast, de wisseling *-e/-i-*, samenvalt met de rijksgrens, onderscheidt Limburg zich niettemin van de andere provincies: de FN *Smeets*, met analoge gerekte vocaal uit de casus obliqui, is een Limburgse naam: in Belgisch- en vooral in

Nederlands-Limburg is *Smeets* ruimer verspreid dan zijn Antwerps-Brabantse tegenhanger *Smets* ⁽¹⁵⁾ (kaart 19: 'smid': voc. -e/-ee-). Dat

Kaart 18: 'smid': voc. -i/-e-

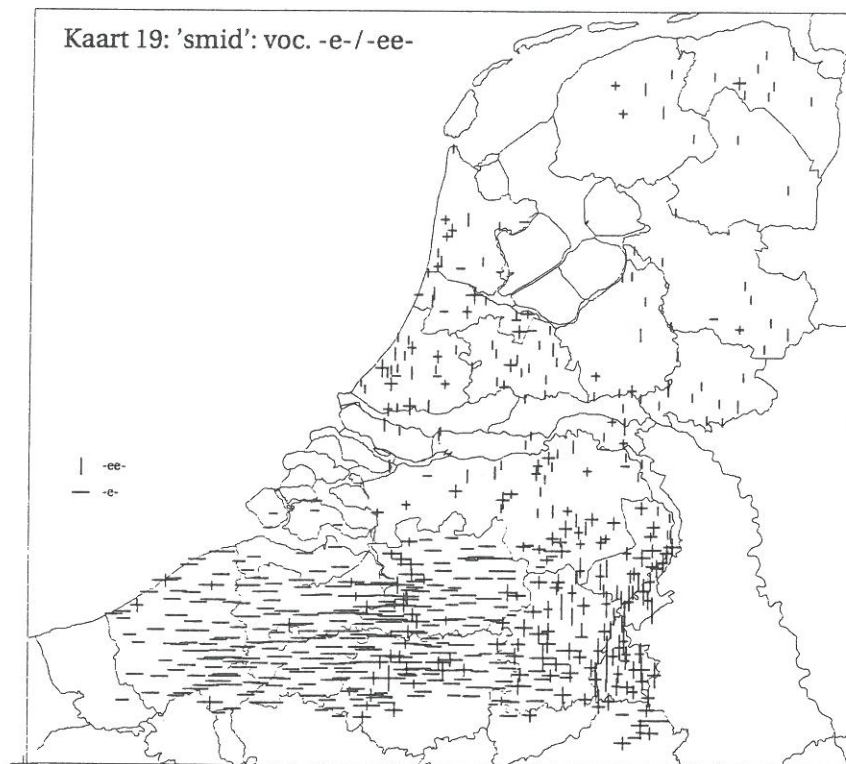
de gerekte vocalen tot op heden in FN zijn bewaard, hoeft niet te verwonderen: al uit de 14de eeuw zijn in Limburg nominatiefvormen met gerekte vocaal geattesteerd (GOOSSENS 1980, 53). Het moderne Limburgs kent overigens nog talrijke gevallen van gerekte vocalen die zich vanuit de verbogen vormen in de nominatief hebben doorgezet, bijv. *weeg* voor *weg*, *daag* voor *dag* enz.

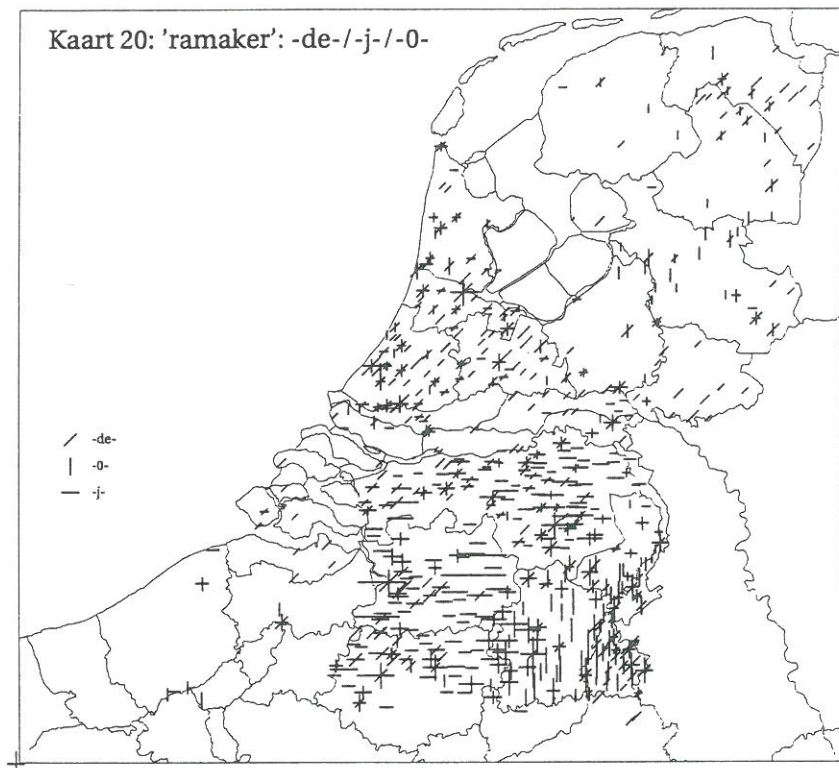
Een laatste geval van fonologische variatie dat resulteert in een tegenstelling binnen Limburg, is de syncope van de tweede lettergreep in de FN *Ramakers* en varianten. In Belgisch- en Nederlands-

(15) De variant *Smiets* komt in het onderzoeksgebied niet voor.

Limburg is de tweede lettergreep -de- in deze FN meestal in zijn geheel verdwenen: *Ramaekers*. In Brabant en Antwerpen daarentegen heeft er zich in de plaats van de intervocalische -d- in de regel een overgangsklank -j-, een zgn. glide, ontwikkeld: *Raeymaekers*. De niet-gesyncopeerde vorm *Rademakers* tenslotte is vooral in het zuiden van Nederlands-Limburg courant, hoewel deze naam er toch minder verspreid is dan de vorm *Ramakers* (kaart 20: 'ramaker': -de-/j-/0-).

Kaart 19: 'smid': voc. -e/-ee-

2.3. Morfologische variatie

In morfologisch opzicht maakt Limburg deel uit van een groot oostelijk gebied dat gekenmerkt wordt door gegenitiverde FN: in de Belgische provincies Brabant, Antwerpen en Limburg, in Nederlands-Limburg en in Noord-Brabant zijn tal van FN gevormd door genitivering van het appellatief of het proprium waaruit ze zijn ontstaan.

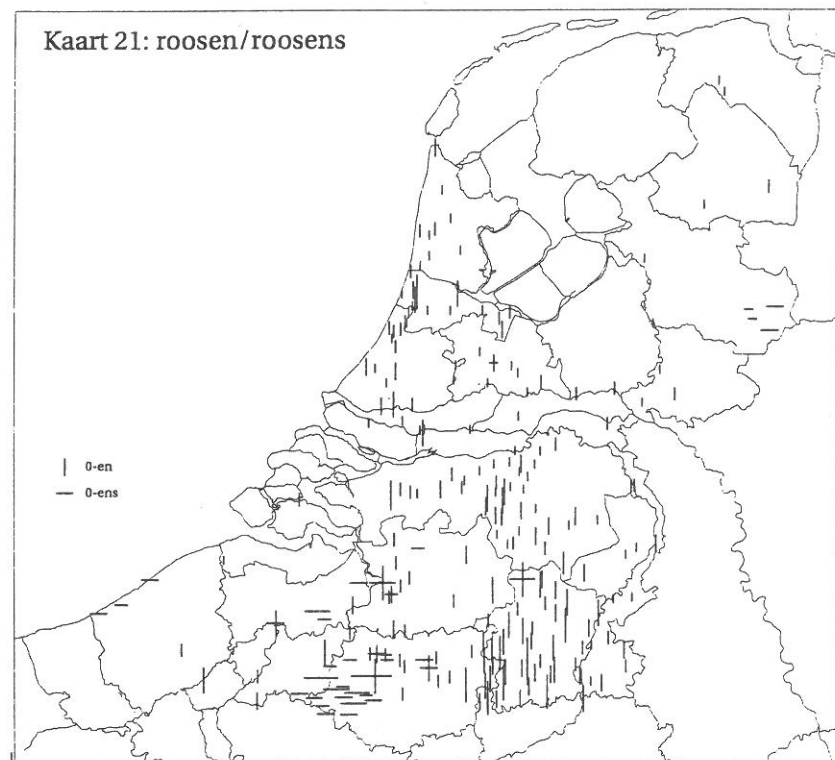
Het Limburgse genitiefgebied zet zich door zijn verscheidenheid in de verschijningsvormen van de genitiefuitgang niettemin af tegen de omliggende gebieden.

Genitiefpatroniemen, gevormd met de sterke uitgang -s, behoren er tot de frequentste namen, bijv. *Peeters, Jacobs, Hendriks, Hermans, Martens, Willems* (vgl. hierboven 1. Lexicale motivering). Ook in de andere categorieën FN zijn genitiefvormen met de uitgang -s bijzonder goed vertegenwoordigd: voorbeelden uit de groep van de beroepsnamen zijn *Smets* (< *smid*), *Timmermans* (< *timmerman*), *Creemers* (< *kramer* 'kleinhandelaar, winkelier'), *Schepers* (< *schaper* 'schaapherder'), uit de groep van de toponymische namen *Poelmans, Bamps, Bergmans*, uit de groep van de diernamen *Wolfs, Snoeks*. Al deze FN hebben de genitiefuitgang -s, die werd toegevoegd aan substantieven en propria die volgens de sterke buiging flecteerden. Naast de sterke buiging, waartoe grosso modo de substantieven en voornamen die uitgingen op een consonant behoorden, kende het Middenlands ook een zwakke buiging, met het morfeem -en als genitiefuitgang. Substantieven en propria met een sjwa als auslautfoneem flecteerden in de regel volgens het zwakke paradigma. De groep van de metroniemen, met een vrouwelijke voornaam op -e als basis, en de groep van de eigenschapsnamen die zijn gevormd met een gesubstantiveerd adjectief volgen de zwakke genitiefbuiging, bijv. *Cleeren* (< *Clara*), *Achten* (< *Agatha*); *Grooten, Langen, Crommen* e.d.

Nu heeft Limburg bijzonder veel FN die uitgaan op -en. In dalende volgorde van frequentie eindigen van de eerste 50 Belgisch-Limburgse FN de volgende namen op -en: *Janssen, Gielen, Houben, Bollen, Vranken, Swinnen, Engelen, Coenen, Jansen, Boonen, Vranken, Claesen, Neven, Driesen, Swennen, Rutten, Baeten*. Voor Nederlands-Limburg is de lijst: *Janssen, Jansen, Driessen, Houben, Franssen, Rutten, Coenen, Thijssen, Joosten, Moonen, Vaessen, Jongen, Hanssen, Maessen, Linssen, Nelissen, Heijnen, Geelen*. Niet al deze namen kunnen op dezelfde manier worden ontleed. Het morfeem -en komt in Limburg in verschillende categorieën namen voor.

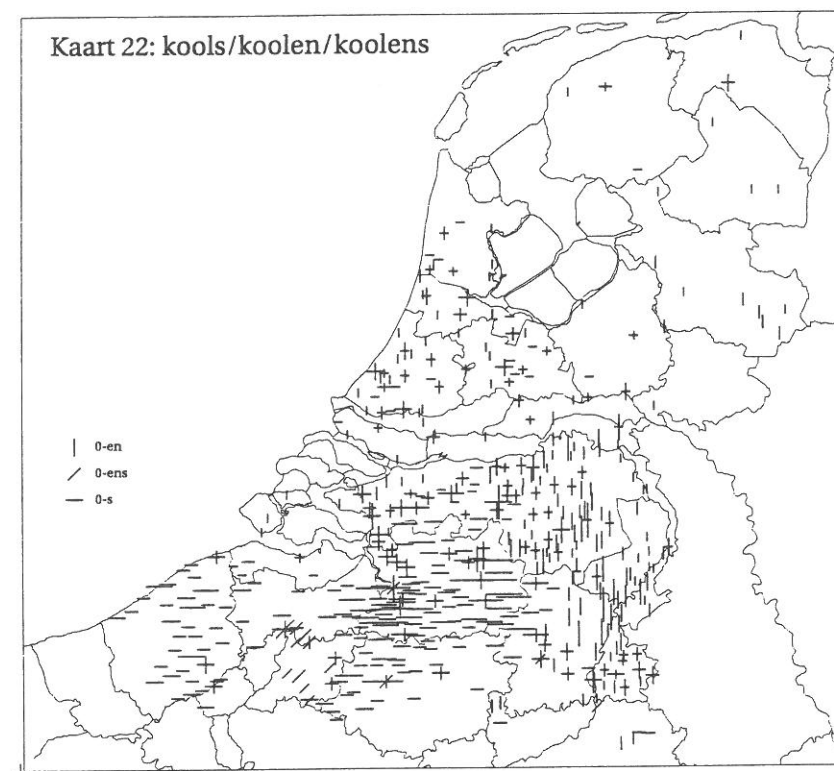

2.3.1. Familienamen op -en komen in Limburg ten eerste veelvuldig voor in de groep van de afstammingsnamen: zowel bij de patroniemen als bij de metroniemen zijn tal van vormen op -en bewaard.

Vernoeming naar de moeder, een naamgevingsmotief dat in het algemeen weinig kans maakte om toenames op te leveren die bovendien bleven voortleven (VAN LOON 1981, 267), heeft vooral in Belgisch-Limburg familienaamvormend gewerkt. Voorbeelden van metroniemen op -en zijn *Baeten*, *Roosen*, *Luyten*, *Thoelen*, *Billen*, *Heylen*, *Cleeren*, *Achten*, *Bloemen*. Sommige van die namen, zoals *Cleeren*, *Billen* en *Thoelen*, komen buiten Belgisch-Limburg haast niet voor. Andere moedersnamen zoals *Luyten*, *Heylen*, *Baeten*, *Roosen* hebben een ruimer verspreidingsgebied, dat Antwerpen, Brabant, Nederlands-Limburg en een deel van Noord-Brabant kan omvatten, hoewel de kern ervan — blijkens de hoge concentraties — in Belgisch-Limburg

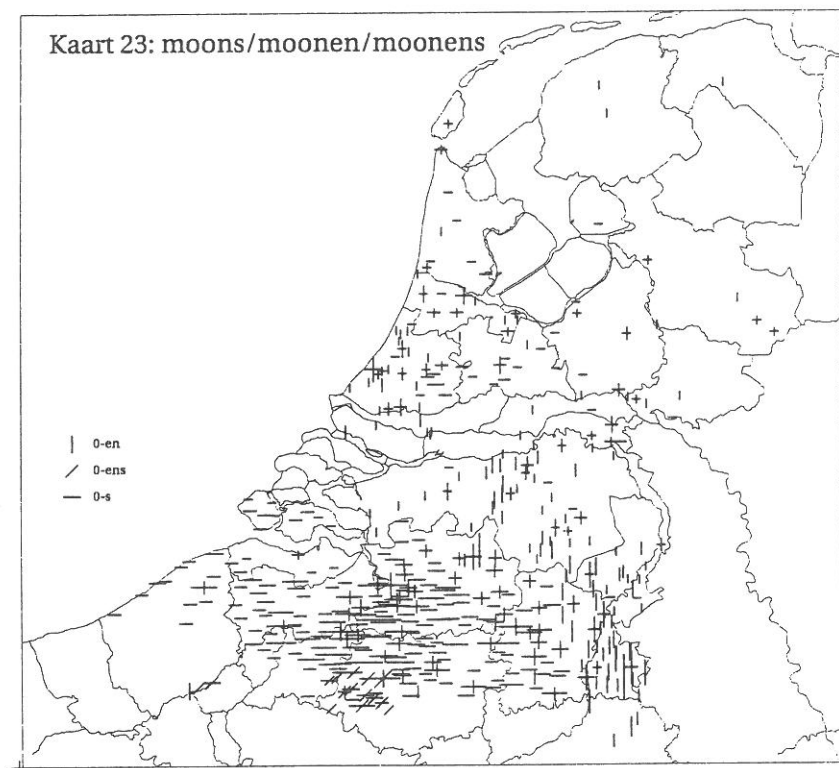
ligt. In de groep van de metroniemen wordt niet systematisch afgeweken van de oorspronkelijke zwakke flexiewijze. De schaarse vormen met het stapelsuffix -ens, bijv. *Baetens*, *Roosens*, *Heylens*, zijn jongere vormingen die vooral in het Zuidbrabants en het Zuidoostvlaams te vinden zijn (cfr. VAN LOON 1981, 273-274) (kaart 21: roosen/roosens).

Bij de patroniemen heeft er wel een herstructurering in de flexie plaatsgehad, althans in een deel van het taalgebied. Heel wat Belgisch- en Nederlands-Limburgse patroniemen eindigen op -en, bijv. *Vranken*, *Bollen*, *Rutten*, *Damen*, *Koolen*, *Mercken* enz. Deze genitiefuitgang is ook de verwachte buigingsvorm bij de patroniemen die zijn ontstaan uit oorspronkelijk zwakke mannelijke propria, in hoofdzaak eenlettergrepige stammen gevolgd door -e, nl. *Rutten*, *Vranken*, *Bollen*, *Coolen* (kaart 22: kools/koolen/koolens). In het aangrenzende

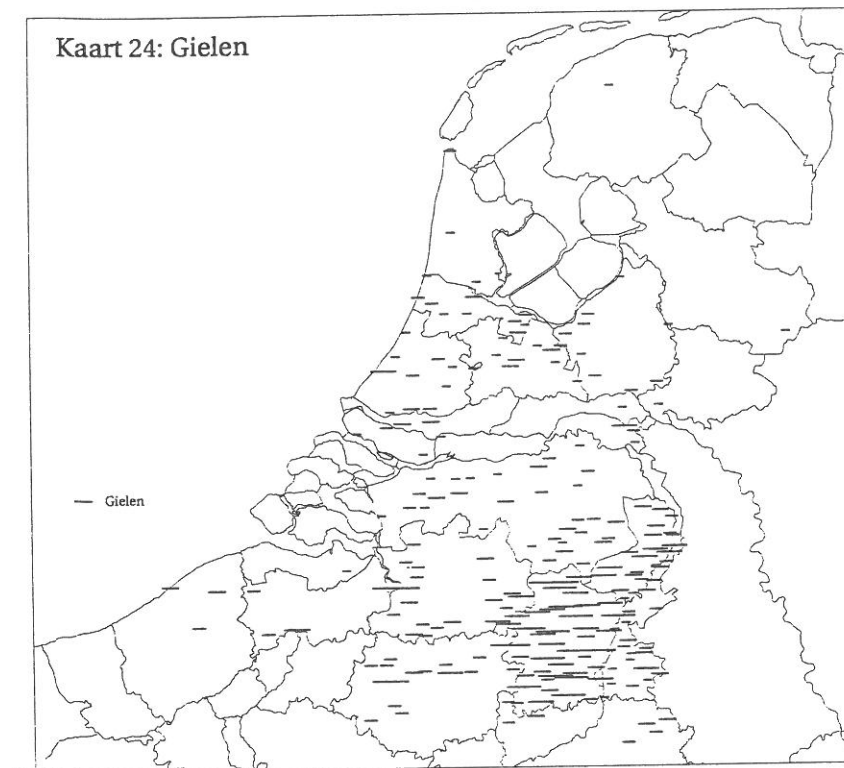
Antwerps en Brabants hebben deze historisch zwak verbogen patroniemen zich evenwel aangesloten bij de sterke flexie, waardoor dubletten als *Cools/Coolen*, *Vranckx/Vrancken*, *Bols/Bollen*, *Ruts/Rutten* met een vrij strikte regionale verdeling ontstonden: de sterk flecterende provincies Brabant en Antwerpen zetten zich af tegen het zwak flecterende Limburg en Noord-Brabant. De isomorf *-s/-en* loopt langs de Brabants-Limburgse en de Belgisch-Nederlandse grenzen (cfr. VAN LOON 1981, 459; zie ook MARYNISSEN 1991, 37).

Tegenover deze westelijke *-s*-innovatie bij de zwakke mannelijke propria, staat een oostelijke uitbreiding van het zwakke paradigma. Naar analogie met de talrijke zwakke patroniemen werd in Limburg de sterke uitgang bij patroniemen die historisch volgens de sterke buiging flecteerden, ingeruild voor de zwakke uitgang *-en*. Deze ontwikkeling is het duidelijkst waarneembaar in Nederlands-Limburg, waar

de klankwettige vormen op *-s* bij de patroniemen, ontstaan uit een korte vorm van *Simon*, *Adam* en uit *Marc*, haast volkomen ontbreken, terwijl zwakke vormen op *-en* er de regel zijn: FN *Moonen*, *Damen*, *Merken*.

De analogische herschikking is kennelijk tot staan gekomen in het westen van Belgisch-Limburg, waar in tal van plaatsen beide types zijn vertegenwoordigd (kaart 23: moons/moonen/moonens).

Evenals bij de metroniemen komen de zeldzame stapelvormen op *-ens*, *Moonens*, *Bollens*, *Coolens*, *Ruttens* e.d., vooral voor in het Zuidbrabants en in het Zuidoostvlaams. Deze dubbele genitiefvormen worden voor het eerst aangetroffen rond 1400 in de buurt van de *-s/-en*-isomorf (VAN LOON 1981, 491). Op dit ogenblik bereiken ze hun hoogste frequentie in het Zuidoostvlaams, ten westen van het *-s*-genitiefgebied.

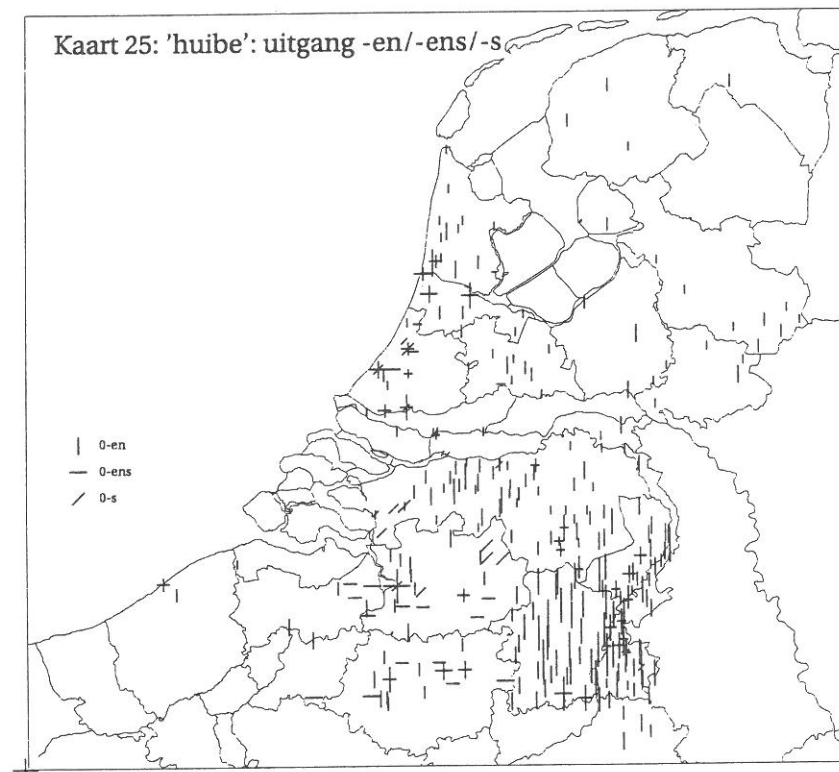
Het grote aantal FN op *-en* heeft in Limburg patroonvormend gewerkt: de tegenstelling tussen oorspronkelijk sterk en oorspronkelijk zwak verbogen voornamen is er genivelleerd. De historische tegenstelling in de flexie is een geografische tegenstelling geworden, waarbij in het oosten en het noorden (Limburg en Noord-Brabant) de zwakke uitgang en in het westen (Brabant en Antwerpen) de sterke uitgang dominant is geworden. De klasseherkomst van de voornamen oefende geen invloed meer uit op de keuze van de uitgang.

Een derde groep FN op *-en* waarin het zwakke paradigma steun vond, zijn de zwak geflecteerde vleivormen op *-īn* van patroniemen: *Houben* (< *Hubrecht*), *Gielen/Geelen* (< *Michiel*), *Bielen* (< Germ. voornaam *Bidilo*), *Bouten* (< *Boudewijn*), *Senden* (< Germ. voornaam *Sindo*), *Nouwen* (< *Arnoud*), *Daenen* (< *Daniel*), *Coenen* (< Germ. voornaam *Cono*). Hoewel elk van deze namen een specifiek verspreidingsgebied heeft — *Bouten* en *Senden* zijn Nederlands-Limburgse FN; *Bielen* en *Daenen* zijn Belgisch-Limburgse namen — heeft dit type patroniemen globaal genomen een ruimere verspreiding dan de metroniemen: ze komen in Belgisch- én Nederlands-Limburg courant voor (*Houben*, *Gielen/Geelen*, *Nouwen*) (kaart 24: *Gielen*).

In noordelijke richting zijn er meestal uitlopers naar Noord-Brabant, maar, met uitzondering van de FN *Coenen*, neemt de frequentie van deze vleivormen naar het westen toe af. Wel zijn deze familiere vormen in het Brabants soms supplementair uitgebreid met het *-s*-morfeem, bijv. *Huybens*, maar zoals al gebleken is bij de metronymische en patronymische stapelvormen op *-ens*, gaat het om een geografisch vrij beperkt verschijnsel (kaart 25: 'huibe': uitgang *-en/-ens/-s*).

Niettemin komen er in Limburg en westelijker ook vleivormen van patroniemen eindigend op *-ens* voor die wel een ruime verspreiding hebben. Frequente FN als *Lemmens* (< *Lambrecht*, *Lammin*), *Coppens* (< *Jacobus*, *Coppin*) en varianten strekken zich uit over het hele genitiefpatronymische gebied. Andere dergelijke namen, zoals *Nulens* (< *Arnoud*, *Nolin*), *Bijens* (< *Robrecht* of *Albrecht*, *Robin* of

Albin), *Stulens* (< Germ. voornaam *Stoelin*), komen enkel in Belgisch-Limburg voor. Deze patronymische vleinamen behoren historisch tot een andere klasse dan de voorgaande ⁽¹⁶⁾. In tegenstelling tot hypocoristica als *Coenen*, *Bielen* e.d., waarvan het etymon uitging op een *-o*, en die in de casus obliqui de zwakke uitgang *-en* kregen, eindigt de grondvorm van de FN *Lemmens*, *Coppens*, *Bijens* e.d. zelf op *-en*, de

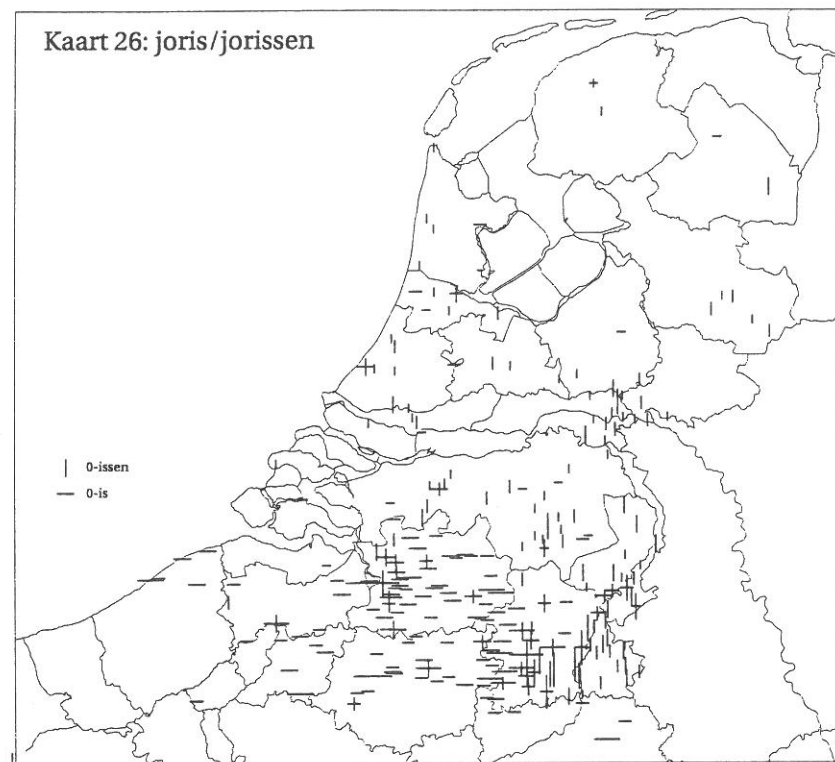
voortzetting van het augmentatieve *-īn*-suffix: *Lemmen*, *Coppen*, *Bijnen* e.d. In het 13de-eeuwse goederenregister van Oudenbiezen wordt tweemaal een nominatief *lemmen* vermeld ⁽¹⁷⁾. De in het genitiefge-

⁽¹⁶⁾ Dit inzicht dank ik aan Prof. Dr. J. Goossens.

⁽¹⁷⁾ Op blz. 57, regel 7 en regel 9 van Buntinx' en Gysselings uitgave van dit register worden *Lemmen en(de) Bolle van Pideringe(n)* genoemd.

bied noodzakelijke genitivering gebeurde bij deze voornamen niet door toevoeging van nogmaals een zwakke uitgang *-en* — dit zou een ritmisch-fonologisch moeilijke opeenvolging van twee onbeklemtoonde lettergrepen opleveren — maar wel door aanhechting van de sterke uitgang *-s*. Het feit dat de FN *Lemmens*, *Coppens*, *Bijnens* e.d. op een *-s* uitgingen, terwijl de voorafgaande *-en* niet werd gevoeld als een zwak morfeem, heeft de verbreiding ervan in Limburg, maar ook daarbuiten, m.i. begunstigd: deze namen werden, naar analogie met de talloze andere in dit gebied, eenvoudig opgevat als sterk verbogen genitiefpatroniemen.

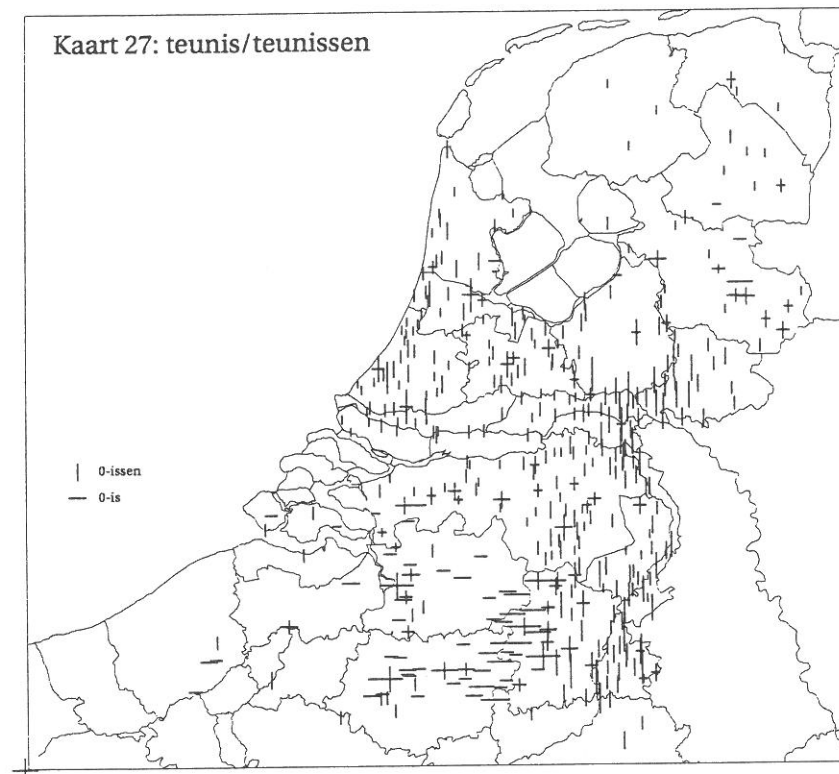
Kaart 26: joris/jorissen

Een laatste tegenstelling tussen zwak en sterk geflecteerde genitiefpatroniemen, die tot morfeemvariatie binnen de provincie Limburg heeft geleid, is de geografische tegenstelling tussen FN op *-is/-issen*. Omstreeks 1600 werden bij voorkeur verkorte, tweelettergrepige namen

op *-is* zoals *Theunis*, *Meeuwis*, *Nilis* enz. in het oosten van Belgisch-Limburg en in Nederlands-Limburg uitgebreid met een zwakke genitiefuitgang *-en*: *Theunis* > *Theunissen*, *Nilis* > *Nelissen*, *Meeuwis* > *Meeuwissen*, *Jeuris* > *Jeurissen*, *Goris* > *Gorissen*, *Gielis* > *Gielissen*

Kaart 27: teunis/teunissen

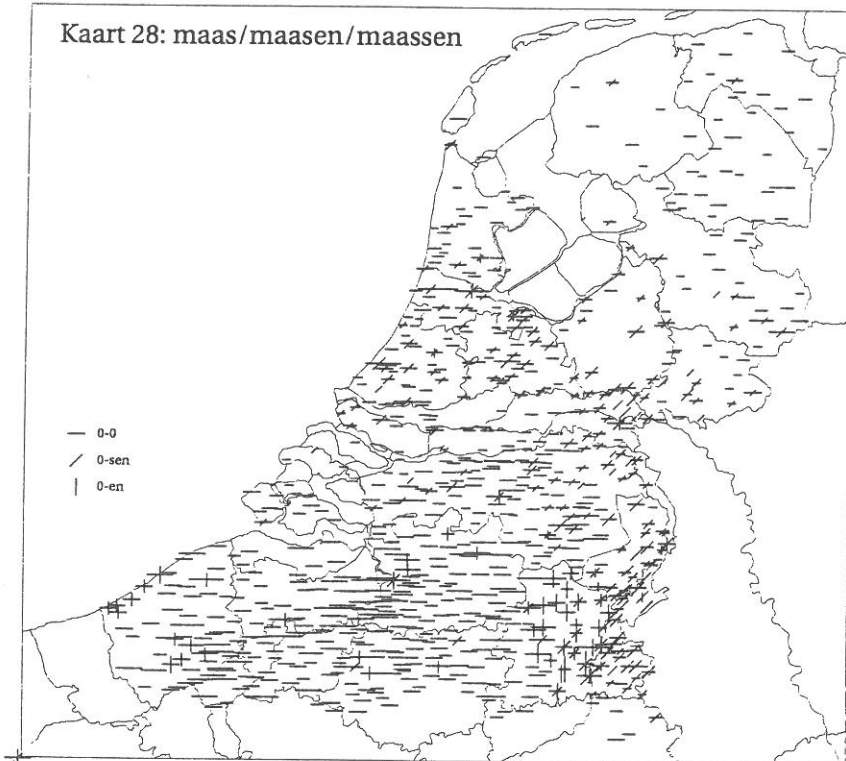
enz. (VAN LOON 1981, 216; MARYNISSEN 1991, 36-37). De *-is/-issen*-isomorf snijdt Belgisch-Limburg in twee helften: een westelijke helft met patroniemen op *-is*, een oostelijke helft met FN op *-issen*. Ten noorden van de rijksgrens houdt het *-is*-gebied evenwel vrij abrupt op; je vindt er nog bijna uitsluitend patroniemen op *-issen* (kaart 26: joris/jorissen).

De met een zwakke uitgang uitgebreide *-issen*-namen zijn morfologisch te onderscheiden van de meerlettergrepige, niet op een verkorte grondvorm gebaseerde FN op *-issen* uit het noorden van de Antwerpse Kempen en het aangrenzende Noord-Brabant, bijv. *Corne-*

lissen, *Antonissen*, *Marynissen*, die te ontleden zijn als *-sen*-namen, afslijtingen van *-sone*-patroniemen. In oostelijk Noord-Brabant raken beide gebieden elkaar: bij een courant geattesteerde naam als *Teunissen* bijv. is nauwelijks een scheiding te trekken tussen het gebied met de secundaire zwakke uitgang en het gebied met het *-sen*-suffix (kaart 27: *teunis/teunissen*).

Kaart 28: maas/maasen/maassen

Ook de patroniemen op *-s* hebben deelgehad aan de genoemde Oost-limburgse flexievernieuwing: de morfologisch niet als genitief herkenbare auslaut-*s* van FN als *Claes*, *Maes*, *Vaes* e.d. werd versterkt door toevoeging van een tweede, zwakke genitiefuitgang: *Claesen*, *Maesen*, *Vaesen*. Ongeveer in het midden van Belgisch-Limburg gaat het westelijke *Vaes*-gebied over in een *Vaesen*-gebied, wordt *Maesen* couranter dan *Maes*, komt *Claesen* als dominante vorm in de plaats van *Claes* (kaart 28: *maas/maasen/maassen*). De Belgisch-Limburgse

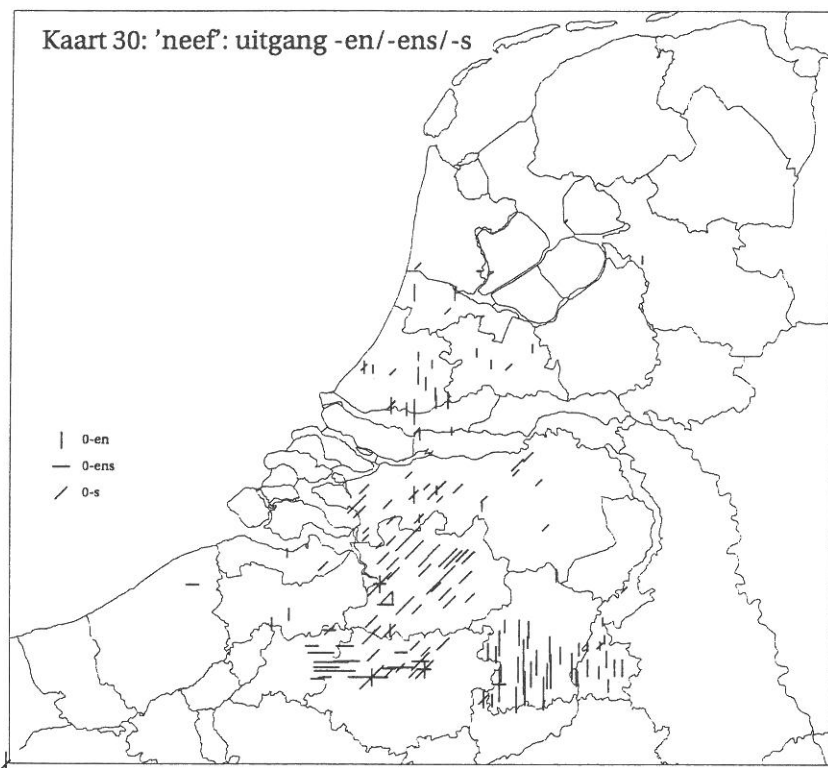
spelling *Maesen*, *Claesen*, *Vaesen* — met slechts één *-s* in de inlaut — bevestigen orthografisch de morfologische ontleding. Hoewel dit in Nederland niet uit de spelling blijkt, moet ook Nederlands-Limburg tot het zwak flecterende Oostlimburgs behoren. In de Nederlandse spellingtraditie wordt de intervocalische consonant *-s* in de regel dubbel geschreven: *Claassen*, *Maassen*, *Vaassen*. De verspreiding van de

Kaart 29: vaasen/vaassen

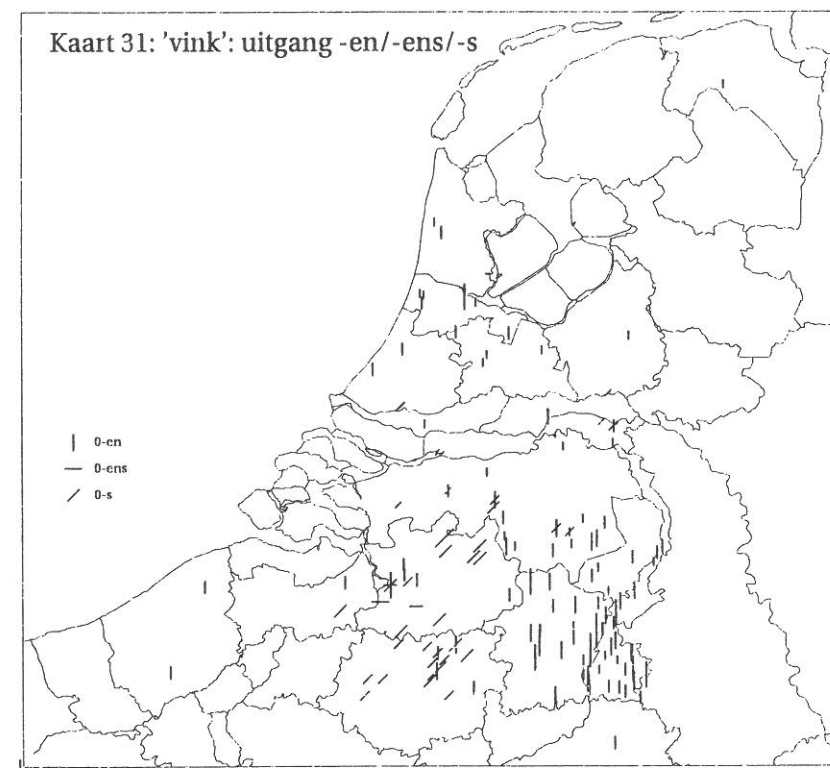
spelling *Vaesen/Vaassen* toont evenwel aan dat de andere mogelijke ontleding van patroniemen met dubbele *-ss-* in de inlaut, nl. een oorspronkelijk *-sen*-suffix, mag worden uitgesloten (kaart 29: *vaasen/vaassen*). Het *-sen*-gebied strekt zich immers noordelijker en westelijker uit dan beide Limburen. Familienamen als *Adriaensen*, *Willemssen* e.d., patroniemen waarvan de grondvorm eindigt op een andere consonant dan een *-s*, nl. *Adriaan*, *Willem*, komen voor in het noor-

den van Antwerpen, in westelijk Noord-Brabant, in Holland en in Gelderland.

2.3.2. Een tweede categorie FN waarbij er zich binnen het genitiefgebied een tegenstelling tussen een sterk fleterend en een zwak fleterend gebied aftekent, wordt gevormd door een groep zwakke mannelijke substantieven die een persoon aanduiden. Uit de op een sjwa eindigende appellatieven Mnl. *neve*, *knape*, *grave* zijn door genitive-ring de FN *Neven*, *Knapen*, *Greeven* ontstaan. In Belgisch- en Nederlands-Limburg heeft de klankwettige flexieuitgang *-en* zich gehandhaafd, in het aangrenzende Brabants en Antwerps daarentegen is de uitgang *-en* vervangen door de genitief-*s* uit de sterke flexie: *Neefs*, *Knaeps*, *Greefs*. Vooral in de Antwerpse Kempen komt de *-s*-innovatie tot uiting in het kaartbeeld (kaart 30: 'neef': uitgang *-en/-ens/-s*).

Oostelijk Noord-Brabant sluit met vormen als *Knapen* en *Schreven* (< *des greven*) doorgaans aan bij Nederlands-Limburg. Het aantal gevallen van stapelsuffixering is miniem: in het Zuidoostvlaams is er een concentratie van de FN *Nevens*, maar dubbelvormen als *Knaepens*, *Grevens* ontbreken. In de buurt van de Schelde-Denderlijn stoot het genitiefgebied op het nominatiefgebied: vormen met voorgevoegd lidwoord als *De Graef*, *De Neef* e.d. halen er de bovenhand.

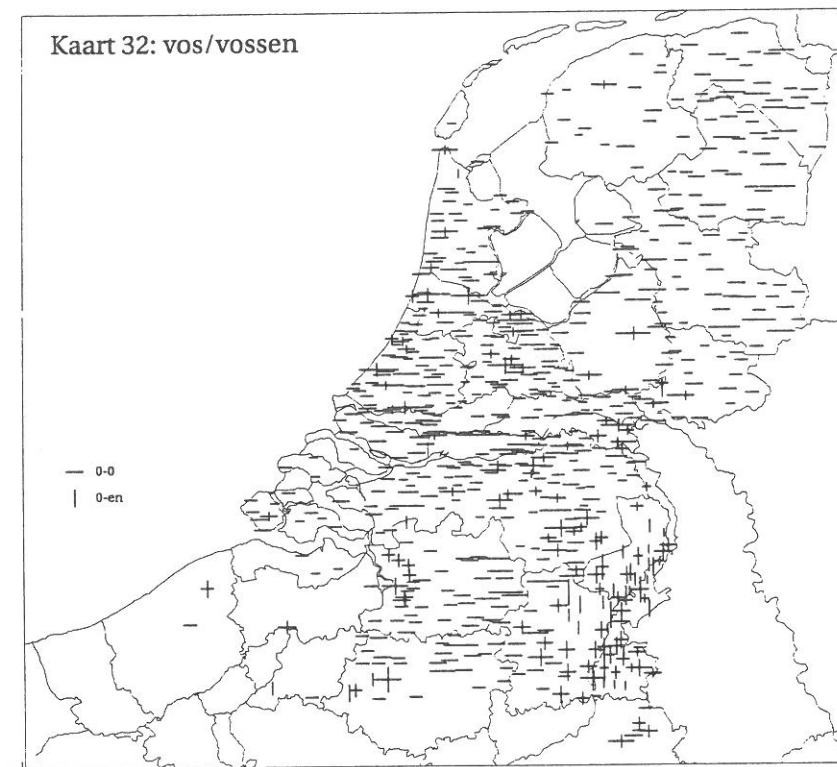
2.3.3. Ten derde wordt de zwakke uitgang *-en* in Limburg aangetroffen in de groep FN die teruggaat op diernamen. Vernoeming naar (de eigenschappen van) een dier of naar een huis of herberg met een dierbenaming behoort in Limburg niet tot de meest produktieve naamgevingsmotieven (zie punt 1). Familienamen gevormd met de appellativa *vis*, *schaap*, *leeuw*, *kat*, *hond*, *valk* ontbreken er of komen er slechts in zeer lage aantallen voor. Dat neemt niet weg dat de diernamen vo-

in zeer lage aantallen voor. Dat neemt niet weg dat de diernamen *vo-gel*, *vlieg*, *mol*, *haas*, *wolf*, *vos*, *vink*, *das* en *haan*, die in het onderzoeksgebied wél aanleiding hebben gegeven tot het ontstaan van familienamen, er geproprialiseerd zijn volgens herkenbaar Limburgse vormingsprocédés.

In tegenstelling tot de provincies Antwerpen, Brabant en Noord-Brabant is het onderscheid tussen zwak en sterk verbogen substantieven in het door genitiefvormen gekenmerkte Limburg ook bij de diernamen behouden. De historisch sterk verbogen nomina *wolf*, *vos*, *das*, *vogel*, *mol* zijn gegenitiveerd met de sterke uitgang *-s*: FN *Wolfs*, *Vogels*, *Mols*. Hoewel dit wegens de auslaut-*s* in het grondwoord formeel niet is uit te maken, zijn ook de FN *Vos* en *Das* in het genitiefgebied naar alle waarschijnlijkheid genitiefvormen. De historisch zwak verbogen nomina *haas*, *haan*, *vlieg* en *vink* worden in Belgisch- en Nederlands-Limburg geflecteerd volgens het zwakke paradigma: FN *Haesen*, *Haanen/Saenen*, *Vliegen*, *Vencken* (kaart 31: 'vink': uitgang *-en/-ens/-s*).

Ten westen en ten noorden van Limburg heeft er evenwel een aanpassing aan de sterke flexie plaatsgehad: in de Antwerpse Kempen en in Zuidbrabant luidt de FN, ontstaan uit de naam van de vogelsoort *vink*, *Vinckx*; in Noord-Brabant is de FN *Haans* courant overgeleverd. Anderzijds blijkt dat oorspronkelijk sterk verbogen diernamen met auslaut-*s* zoals *Vos* en *Das* in het Oostlimburgs secundair zijn uitgebreid met de zwakke uitgang *-en*. De scheidingslijn tussen de namen *Vos/Vossen* valt in Belgisch-Limburg samen met de isomorf *-is/-issen* bij de patroniemen en met de grens tussen de FN *Claes/Claesen*, *Vaes/Vaesen* e.d. (vgl. punt 2.3.1.) (kaart 32: *vos/vossen*). Patroniemen eindigend op *-(s)sen* kunnen op louter formele gronden op twee manieren worden ontleed, nl. als grondvorm + *-en* of als grondvorm + *-sen*. Aangezien deze ambigue ontleding bij de diernamen niet van toepassing is — vorming van een diernaam met het *-sen*-suffix mag worden uitgesloten — kan het gebied waarin FN op *-s* secundair zijn uitgebreid met de zwakke genitief *-en* in de groep diernamen nauwkeuriger worden afgebakend dan bij de patroniemen. Deze flexievernieuwing bij namen met een *-s* als auslaut kent een erg oostelijk verloop: ze omvat de oostelijke helft van Belgisch-Limburg en geheel Neder-

lands-Limburg (FN *Vossen*) of zelfs enkel het zuiden van Nederlands-Limburg (FN *Dassen*).

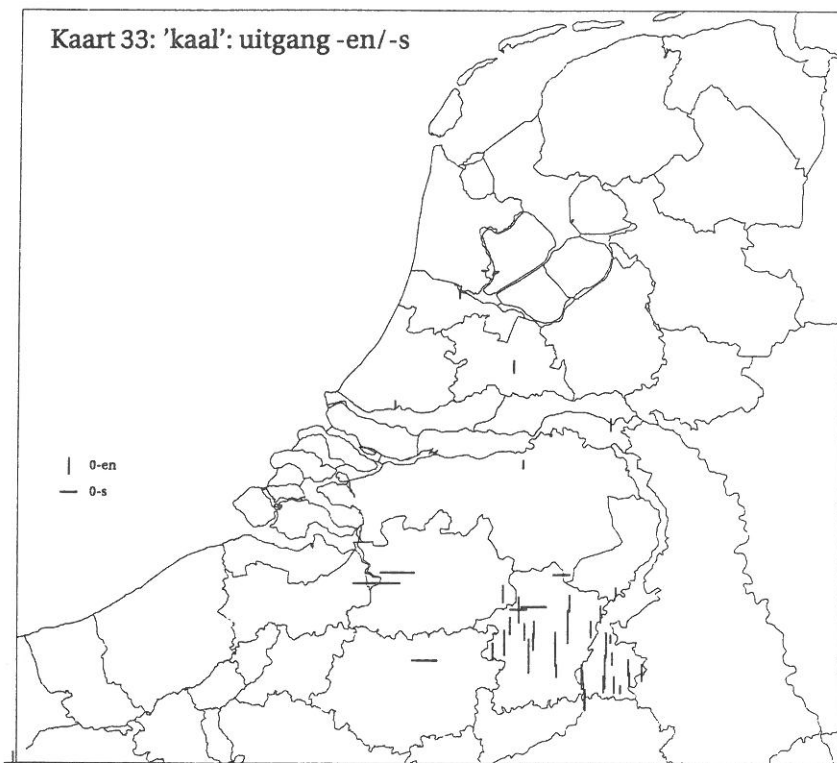

2.3.4. Een vierde groep FN die historisch de zwakke flexie volgt, is de groep van de eenlettergrepige eigenschapsnamen. Uit adjectieven zoals *jong*, *lang*, *groot*, *klein*, *kort*, *kaal*, *sterk*, *grof*, *oud*, *scheel*, *krom*, *wijs*, *slecht*, *wit*, *zwart*, *groen*, *rood* enz., die een (fysische of psychische) eigenschap van de naamdrager uitdrukken, zijn overal in het taalgebied FN ontstaan. Hoewel eigenschapsnamen, evenmin als diernamen overigens, in beide provincies Limburg doorgaans niet tot de frequentste familienamen behoren (vgl. punt 1), bieden ze onderzoekstof wegens hun specifieke morfologische opbouw.

In de westelijke helft van Vlaanderen en in het grootste deel van Nederland is het nominatietype met voorgevoegd lidwoord ver-

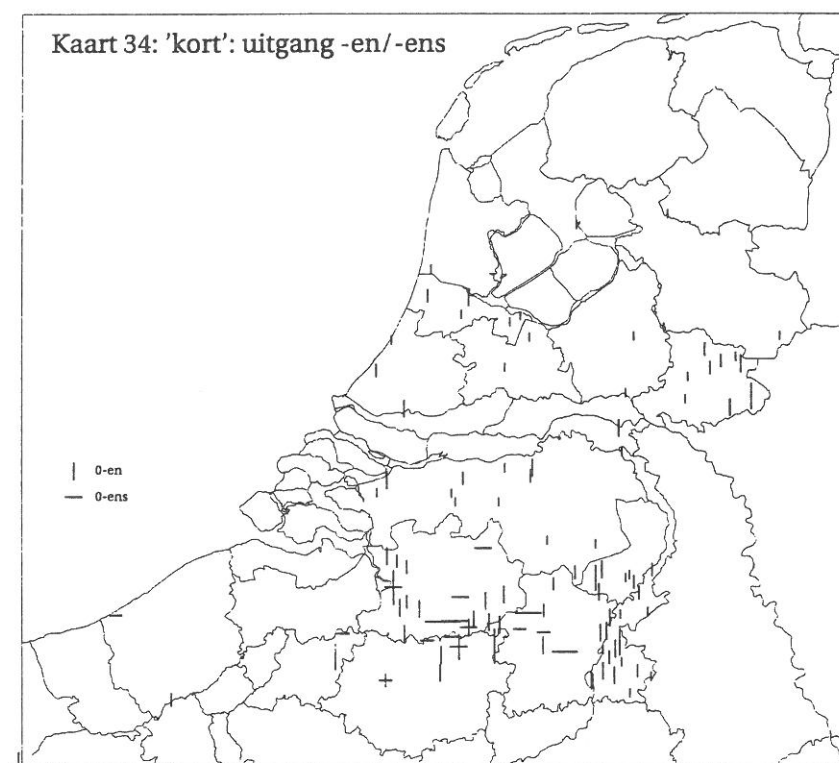
spreid: FN *De Jong, De Groot, De Wit* e.d. ⁽¹⁸⁾. In het zuidoostelijke genitiefgebied, waarvan Limburg deel uitmaakt, werden de genoemde adjectieven bij proprialisering gegenitiveerd, waardoor FN als *Jongen, Caelen, Slechten, Scheelen, Crommen, Korten, Kleinen* e.d. ontston-

den. Hoewel niet al deze adjectieven aan weerszijden van de rijks-grens vertegenwoordigd zijn in FN, geldt voor het geheel van de eigenschapsnamen dat de bij deze zwak geflecteerde adjectieven verwachte buigingsuitgang *-en* in beide Limburgen is behouden. De FN *Caelen/ Kaalen* is op vrij ruime schaal verspreid in Belgisch-Limburg

⁽¹⁸⁾ Zie over de morfologie van de eigenschapsnamen in het hele Nederlandse taalgebied A. MARYNISSEN, *De atlas van de familienamen in het Nederlandse taalgebied*. Te verschijnen in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 65 (1995).

én in het zuiden van Nederlands-Limburg (kaart 33: 'kaal': uitgang *-en/-s*). Ook de FN *Langen* komt voor in beide provincies Limburg. De FN *Strauven, Crommen, Slechten* en *Groven* daarentegen zijn namen uit het zuiden van Belgisch-Limburg. De namen *Jongen, Korten,*

Kleinen, Grooten en *Wijsen* zijn dan weer enkel in het zuiden van Nederlands-Limburg goed vertegenwoordigd. Zwak verbogen genitiefnamen zijn vooral kenmerkend voor het uiterste zuidoosten van het taalgebied: hun hoogste frequentie halen ze in het zuiden van Belgisch- en Nederlands-Limburg; in de noordelijke helft van de Nederlandse provincie Limburg, alsook in oostelijk Noord-Brabant ontbre-

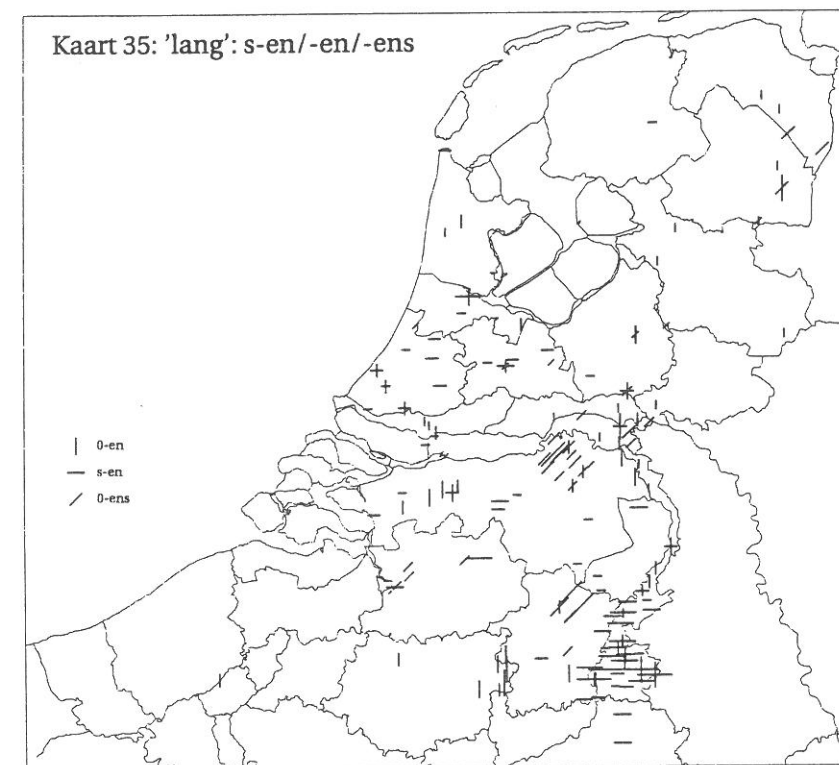
ken ze daarentegen⁽¹⁹⁾. Enkele van deze zwakverbogen genitiefnamen, nl. *Korten*, *Langen* en *Groven*, verschijnen wel enige malen op de kaart in westelijk Noord-Brabant, in de nabijheid van de rijksgrens. Substitutie van de zwakke uitgang door de sterke uitgang, een verschijnsel dat bij alle voorgaande groepen (patroniemen, zwakke mannelijke persoonsnamen, diernamen) courant optreedt in het Antwerps en het Brabants, is in de groep eigenschapsnamen zeldzaam. Enkel de FN *Caelen* en *Stercken* hebben een tegenhanger op *-s*: *Sterckx* (frequent) en *Caels* (zeldzaam). Het nominatietype met lidwoord overschrijdt bij de eigenschapsnamen nochtans zelden de Schelde-Dendergrens in oostelijke richting, zodat de aanwezigheid van een concurrerend type het aantal eigenschapsnamen in Antwerpen en Brabant niet kan hebben beïnvloed.

Stapelvormen op *-ens*, die bij de overige onderzochte categorieën FN zeldzaam zijn, maar er zijn doorgedrongen tot in het Zuid-oostvlaams, vinden we nu, eveneens in beperkte mate, in de buurt van de *-s/-en-* isomorf, die langs de Brabants-Limburgse en de Belgisch-Nederlandse grenzen loopt. De dubbele genitiefvormen *Kortens* en *Wittens* komen voor in het Oostbrabants (kaart 34: 'kort': uitgang *-en/-ens*). De naam *Sterkens* is bekend in het westen van de Antwerpse Kempen en in Noord-Brabant. De stapelvorm *Langens* is de meest noordelijke naam van dit type: het verspreidingsgebied ervan reikt haast tot in het Rivierengebied.

2.3.5. Naast de types met de sterke uitgang *-s* en de zwakke uitgang *-en*, waarvan we het verspreidingsgebied aan de hand van FN uit verschillende groepen hebben beschreven, kan de genitief in FN in het zuidoosten van het taalgebied een derde gestalte aannemen. Ook in de groep zwak verbogen eigenschapsnamen zijn voorbeelden aan te wijzen van een derde FN-type dat de genitief uitdrukt, nl. het type met proclitische genitief-*s*. De voorgevoegde genitief-*s* is het relict van het lidwoord, dat bij de genitivering van lidwoordnamen eveneens

⁽¹⁹⁾ De enige uitzonderingen op deze geografische omschrijving van het gebied met zwakke genitiefvormen bij de eigenschapsnamen zijn de FN *Sterken* en *Groenen*, die enkel in oostelijk Noord-Brabant geconcentreerd voorkomen.

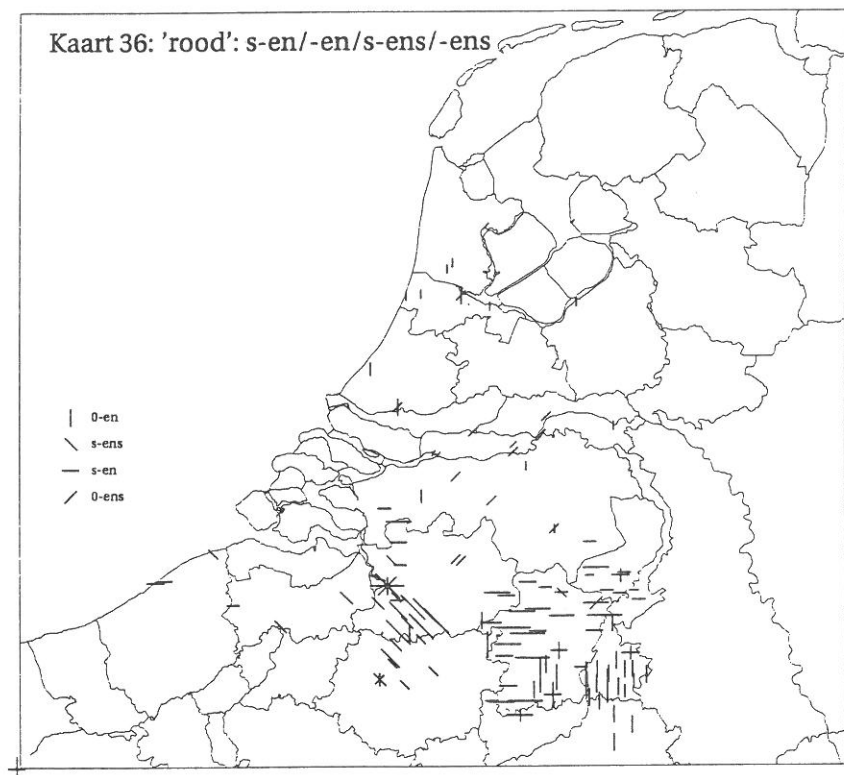
werd geflecteerd. Eigenschapsnamen met voorgevoegde *-s* uit het onderzoeksgebied zijn *Switten* (< *des witten*), *Swiisen* (< *des wiisen*), *Salden/ Sauwens* (< *des alden/ouden*), *Schrooten* (< *des grooten*), *Schrauwen* (< *des grauwen*), *Schroyen* (< *des roden*), *Schroven* (< *des groven*) en *Slangen* (< *des langen*).

Hoewel dit niet geldt voor iedere naam afzonderlijk, kan het verspreidingsgebied van eigenschapsnamen met proclitische genitief vrij uitgestrekt zijn. In tegenstelling tot de beroepsnamen en de diernamen zijn sommige eigenschapsnamen met anlaut-*s* ook in Nederlands-Limburg verspreid. De naam *Slangen* komt zelfs in hoofdzaak voor in Nederlands-Limburg, waar hij wordt afgewisseld met *Langen* (kaart 35: 'lang': s-en/-en/-ens). Het *Sauwens*-gebied in het zuiden

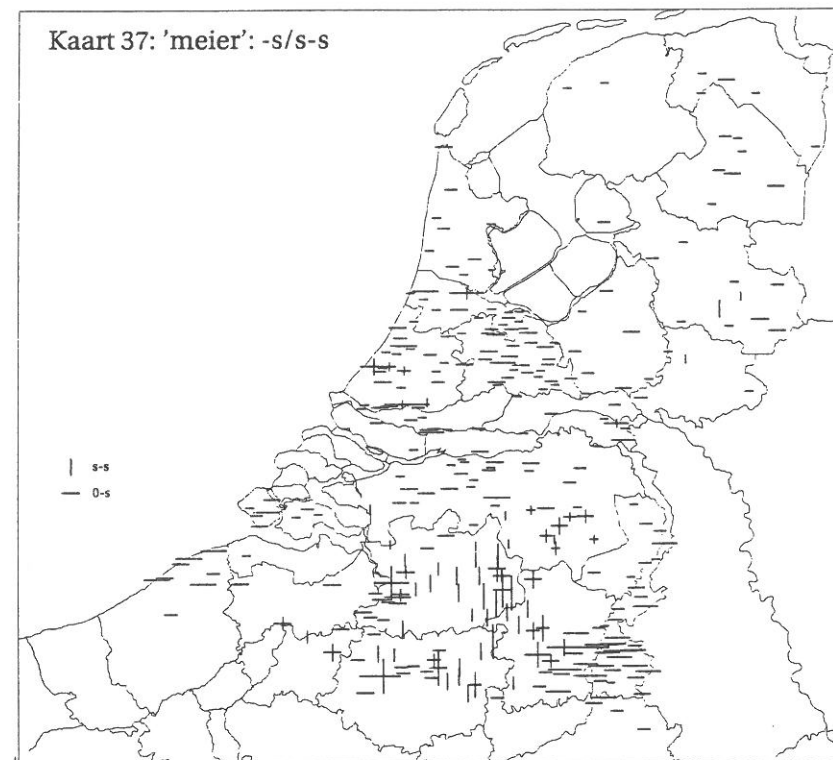
neen: *Spauwen*

van Belgisch-Limburg gaat in de gelijknamige Nederlandse provincie over in een compact *Salden*-gebied⁽²⁰⁾. Bij de overige FN daarentegen is er een geografische tweedeling tussen de zwak geflecteerde vorm mét en de vorm zonder proclitische genitief-*s*: *Schroyen/Royen*, *Schroven/Groven*, *Swiisen/Wiisen*, *Schrooten/Grooten*. Globaal genomen zijn FN met anlaut-*s* uit de flexie kenmerkend voor Oost-Brabant en (westelijk) Belgisch-Limburg; in Nederlands-Limburg daarentegen, soms ook in het oosten van Belgisch-Limburg, ontbreekt doorgaans de voorgevoegde genitief-*s* (kaart 36: 'rood': *s-en/-en/s-ens/-ens*). Een uitzondering op de geografische omschrijving van het geni-

(20) Vocalisering van de cluster *a/o+ld/t* tot *ou(w)* is bij deze naam kennelijk in de regel gepaard gegaan met achtervoeging van een genitief-*s*. De vorm *Souwen* komt slechts op twee plaatsen in Limburg voor.

tiefgebied met aanvangs-*s* is de FN *Schrauwen*, die in de Antwerpse Kempen en in westelijk Noord-Brabant te vinden is.

Evenmin als het type FN op *-en* en op *-s* is het type met proclitische *-s* een unicum dat zou zijn voorbehouden voor een bepaalde categorie namen. Ook in de groep beroeps- en diernamen zijn in een bepaald deel van het taalgebied familienamen met een anlaut-*s* als restant van het verbogen lidwoord ontstaan, bijv. *Smulders*, *Smeiers*, *Spapen*, *Schreven*, *Swinnen*, *Saenen* (< *des hanen*), *Swolfs* (< *des wolfs*). De oostelijke genitivering van lidwoordnamen heeft in een oudere periode algemeen op de lidwoordnamen gewerkt (cfr. VAN LOON 1981, 369 vv.). Of de anlaut-*s* al dan niet tot op heden is behouden, is evenwel afhankelijk van het volgende foneem: vóór bilabialen als *m*, *p*, *w*,

vóór g en vóór vocalen is de genitief-*s* bewaard, in andere fonetische omgevingen is de aanvangs-*s* mettertijd gedeleerd ⁽²¹⁾.

Evenals bij de zwak verbogen eigenschapsnamen heeft de aan- of afwezigheid van de proclitische genitief-*s* bij een aantal sterk verbogen beroeps- en diernamen doubletten doen ontstaan als *Smeyers*/

⁽²¹⁾ Dat de huidige fonetische condities eertijds niet golden, is op basis van archiefonderzoek aangetoond door VAN LOON: hij tekende attestaties op als: Lier 1425-1426: *gheert scoters*, Breda 1356: *Godevaerde sDekens*; Berlaar 1469-1479: *merten ende heinric sbekers* (VAN LOON 1981, 369; 383).

Ook F. CLAES (1991, 33) vermeldt tal van Diesterse attestaties met aanvangs-*s* uit de 14de eeuw, waarin deze *s*- evenwel niet stand gehouden heeft: *Heinric Sfervers*, *Katheline Sberen*, *Reynere Spotghieters*, *Aleyt Tscremers*, *Berthele Stymmermans*, *Heinric Svilters*.

Meyers, *Smulders*/*Mulders*, *Spaepen*/*Paepen*, *Swinnen*/*Winnen*, *Saenen*/*Haanen*, *Swolfs*/*Wolfs*. Het kerngebied van beroeps- en diernamen met voorgevoegde genitief-*s* is het oosten van Brabant en Antwerpen en het westen van Belgisch-Limburg: de FN *Smeyers*, *Spaepen*, *Saenen*, *Swolfs* bereiken hier hun hoogste frequentie (kaart 37: 'meier': -s/s-s). In het oosten van Belgisch-Limburg en vooral in Nederlands-Limburg daarentegen overwegen de vormen zonder anlaut-*s*: *Meiers*, *Haanen*, *Wolfs*, *Mulders* ⁽²²⁾ (kaart 38: 'haan': -en/s-en).

De morfologie van de Limburgse FN toont aan dat het naamgevingssysteem is opgebouwd volgens geografisch verschillende vormingsprocédés. De Limburgse FN worden vooral gekenmerkt door sterke en zwakke genitiefvormen in een specifieke verdeling. Aan de westzijde van het onderzoeksgebied wordt bovendien een concentratie van dubbele genitiefvormen aangetroffen. De streekgebonden naamvormende elementen komen niet enkel in een bepaalde categorie FN voor, maar treden op in de verschillende groepen FN.

2.4. Lexicale variatie

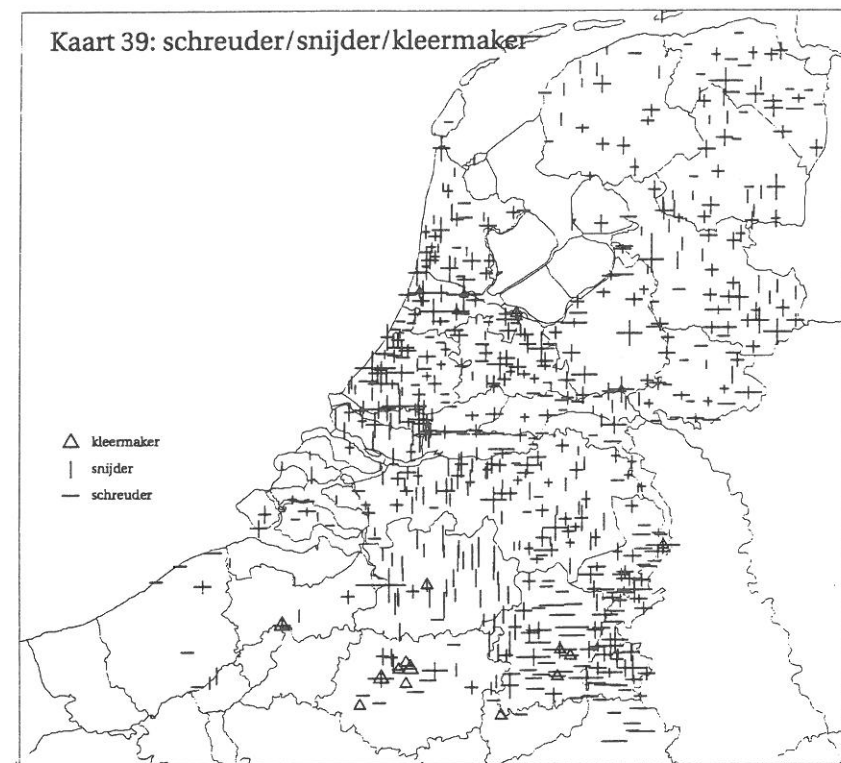
Aangezien familienamen zijn gebaseerd op appellativa, weerspiegelt de lexicale variatie in de FN de variatie in het (vroegere) appellatieve lexicon. De heteroniemen die nu in FN zijn bewaard, werden gebruikt op het ogenblik dat de namen zijn vastgelegd. Dit betekent evenwel niet dat de ruimtelijke verdeling van de lexicale varianten dezelfde is gebleven, of dat deze woorden in de huidige dialecten überhaupt nog voortleven.

Een voorbeeld van een woordgeografische FN-kaart waarbij in het hele taalgebied representanten van het begrip in FN zijn

⁽²²⁾ J. VERHOEFF stelde in zijn studie over "molens en mulders in Nederlandse familienamen" op basis van de gegevens van het Nederlands Repertorium van Familienamen al vast dat het type *Smulders*, *Smolders*, *Smeulders* in Noord-Brabant zeer goed is vertegenwoordigd, maar in Nederlands-Limburg moet wijken voor de frequentere vormen *Mulders*, *Molders* en *Meulders* (VERHOEFF 1991, 85-87, kaarten p. 91). Met zijn overwicht van *Mulders*-vormen sluit het oosten van Belgisch-Limburg aan bij Nederlands-Limburg.

overgeleverd, is de verspreiding van de FN die herinneren aan het beroep van de *kleermaker*. Tegenover de zuidwestelijke substantieven *sutter*, *naaier* en *schepper*, bewaard in de FN *Desutter*, *Denaeyer*, *Deschepper* en varianten, staan de oostelijke en noordelijke woorden *schreuder* en *snijder*, overgeleverd in FN als *Schreurs*, *Snijers* en varianten (kaart 39: *schreuder*/*snijder*/*kleermaker*) ⁽²³⁾.

De FN *Schreurs*, *Schreuders*, *Schroeders* en varianten zijn zeer frequent in heel Belgisch- en Nederlands-Limburg. In de provincie Antwerpen ontbreken ze daarentegen nagenoeg, terwijl de schaarse

(23) De varianten *Schneider*, *Schneiders* e.d., met anlautcluster *schn-* die op rechtstreekse Duitse invloed wijst, zijn niet in het deelbestand opgenomen. Ten oosten van de Panninger linie komen enkele malen vormen voor als *Schnieders*, *Schneyders*, *Schnieder*, *Schneijder* en *Schnijder*.

Brabantse en de talrijkere Noordbrabantse vormen *Schreurs* wellicht mogen worden beschouwd als uitlopers van het Limburgse of (voor wat de Noordbrabantse attestaties betreft) van het Hollandse *Schreurs*-gebied. Ook in het noordwesten van Nederland, in de provincies Noord- en Zuid-Holland en in Utrecht komen deze FN immers courant voor. Volgens Kiliaan is de verspreiding van dit substantief, waarvoor het MNW als eerste betekenis opgeeft 'snijder, kleermaker', nochtans tot de oostelijke en Friese tongvallen beperkt geweest (MNW VII, 784). Nu zijn FN *Schroor* e.d. inderdaad in het noordoosten van Nederland te vinden, het vaakst in de nabijheid van het Duitse taalgebied, maar in het zuidoosten van het taalgebied heeft het Mnl. substantief *scroder*, een nomen agentis bij het Mnl. werkwoord *scroden* 'stuk snijden, klein snijden', toch het vaakst aanleiding gegeven tot de vorming van een beroepsnaam. Overigens hoeft niet elke eerste naamdrager *Schreurs* een kleermakerszoon te zijn. Met het woord *schroder* kan ook de 'muntschroder' bedoeld zijn, nl. 'iemand die munten slaat, maar ook iemand die munten aan de rand afvijlt om het goud- of zilvervijsel te gelde te maken' of nog de 'wijnschroder', een 'sjouwer van wijnvaten, kraanmeester, werkmán die zware lasten oplaadt en vervoert' (cfr. DEBRABANDERE 1993, 1264). De tweede en derde betekenis van het Mnl. appellatief *scroder* komen evenwel niet tot uiting in hedendaagse samengestelde FN.

Met het Mnl. substantief *snider*, een afleiding van Mnl. *sniden*, en bewaard in de FN *Snijders*, *Snieders*, *Sniers* e.d., is in semantisch opzicht meer voorzichtigheid geboden. Mnl. *snider* is het algemene woord voor 'hij die iets snijdt', maar het object van het snijden is niet noodzakelijk stof om kleren te vervaardigen. Pas als zesde en laatste betekenis geeft het MNW 'kleermaker, snijder' op. Overige betekenissen van *snider* zijn 1. maaier; 2. de hofbeambte die de spijzen van de spijzen van de vorst voor hem snijdt; 3. steenhouwer; 4. hij die laken uitsnijdt; 5. beeldsnijder, houtsnijder (MNW VII, 1417). De meeste van deze betekenissen zijn bewaard in samengestelde FN: *Beeldsnijder*, *Stamsnijder*, *Holsnijder*, *Deelsnijder*, *Rietsnijder*, *Bredschneijder*. De *Leersnijder*, *Riemensnijder* en *Kleersnijder* werkten daarentegen wel met materiaal waaruit kleding werd gemaakt. De beroepsnaam *Snijders* komt in België in hoofdzaak voor in de provin-

cie Antwerpen. In Nederland daarentegen vind je vrijwel overal FN *Snijders*, hoewel de frequentie ervan naar het noorden wat afneemt. Zoals gezegd verwijzen niet alle FN *Snijders* en varianten evenwel noodzakelijk naar een kleermaker als eerste naamdrager.

Dat geldt wel voor de FN *Dekleermaeker/Kleermaeckers*. Het huidige Standaardnederlandse woord *kleermaker* is in FN echter bijzonder slecht vertegenwoordigd: het komt slechts voor in een klein gebiedje in Centraalbrabant en enkele malen in beide Limburgen en in Noord-Holland (24).

Een tweede voorbeeld van lexicale variatie in de beroepsnamen zijn de benamingen voor de *slager* zoals die in FN zijn overgeleverd. Ook voor dit begrip waren er op het moment van de fixatie van de FN regionaal verschillende benamingen in gebruik, nl. *slager* en *slachter*, *beenhouwer* en *beenhakker*, *vleeshouwer*.

Voor Limburg zijn de heteroniemen *slager* en *vleeshouwer* van belang (25). Uit de verspreiding van de FN *Slegers* blijkt dat het huidige Standaardnederlandse woord *slager* eertijds werd gebruikt in het zuidoosten van Nederland (oostelijk Noord-Brabant en Nederlands-Limburg) en het oosten van België (provincies Antwerpen en Limburg) (kaart 40: *slager/vleeshouwer*). Nochtans is het substantief *slager* in de betekenis 'slachter, vleeshouwer', waarin het door Kiliaan en Plantijn wordt vermeld, uit het Mnl. tot op heden niet opgetekend (MNW VII, 1226) (26). Ook in het huidige Limburgs is *slager* niet bekend: de huidige Limburgse dialectbenaming voor de *slager* is *slachter/slechter*. De benaming *slachter* is in FN enkel bewaard in het

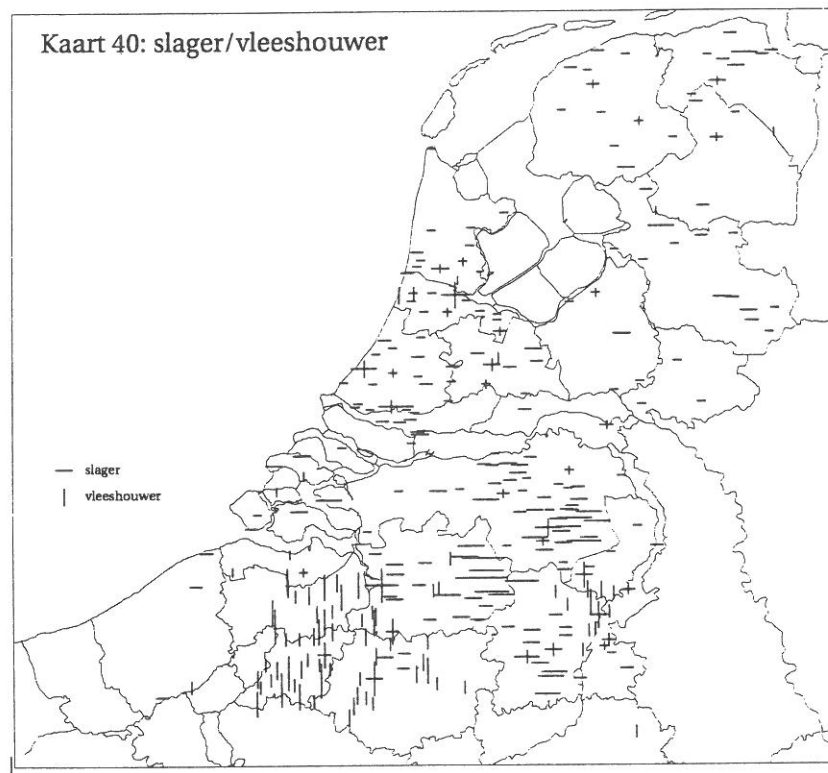
(24) De verspreiding van de huidige Limburgse dialectwoorden voor het begrip 'kleermaker' is gekarteerd op p. 2 van Dr. H. CROMPVOETS-Drs. H.H.A. VAN DE WIJNGAARD, Woordenboek van de Limburgse dialecten. II. Niet-agrarische vakterminologieën. Aflevering 7: kleermaker, naaister, handspinner, handwever, touwslager, mutsenmaakster. *Van Gorcum/Assen* 1993. In het westen en het zuiden van Belgisch-Limburg wordt het woord *kleermaker* gebruikt; Nederlands-Limburg en het Maasland heeft *snijder* en het noordoosten van Belgisch-Limburg en een smalle strook tussen Roermond en Venlo zegt *schreuder*.

(25) Vgl. ook VERHOEFF 1988, 2-3.

(26) Het MNW geeft twee betekenissen voor *slager*: 1. Hij die slaat; 2. Doodslager; ook moordenaar (MNW VII, 1226).

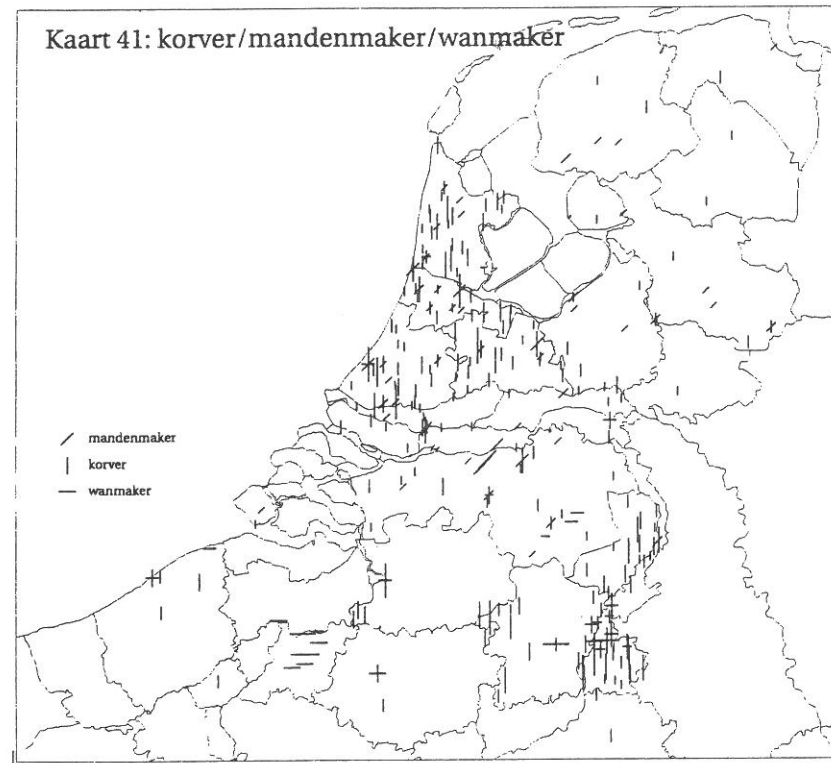
noorden van het taalgebied: de gelijkkluidende FN *Slachter* komt hoofdzakelijk voor in Drente, Groningen, Friesland en in de kop van Noord-Holland. De geografische verspreiding van de appellativa voor het beroep *slager* die aanleiding hebben gegeven tot de vorming van FN stemt dus niet overeen met de appellatieve benamingen voor deze beroepsnaam in de huidige dialecten (27).

Kaart 40: *slager/vleeshouwer*

(27) Zie de woordgeografische kaart van de beroepsbenaming *slager* in Belgisch-Limburg bij GOOSSENS 1988, 16. De persoon die het varken doot, heet in Belgisch-Limburg meestal *slachter*, in het noordoosten *slechter*. Het zuidwesten van de provincie kent het woord *beenhouwer*, hoewel dit woord meestal de winkelier aanduidt die vlees verkoopt, terwijl een *slachter* de huisslachter is. Het grootste deel van Vlaams-Brabant zegt op dit ogenblik voor de huisslachter *sleger*, voor de winkelier *beenhouwer* (GOOSSENS 1988, 2).

In het zuidwesten van het taalgebied werd de slager in de middeleeuwen *vleeshouwer* genoemd, zo blijkt uit de verspreiding van de voornamelijk Oostvlaamse FN *Devleeschouwer* en varianten. Vermoedelijk was het appellatieve *vleeshouwer*-gebied eertijds groter: ook in Centraalbrabant en op de overgang tussen beide Limburgen is er een concentratie van de FN *Vleeshouwers*.

Twee beroepsnamen tenslotte waarbij de verdeling bij de FN wel overeenstemt met de huidige verdeling van de appellatieven en die wegens hun verspreidingsgebied als typisch Limburgse FN kunnen worden beschouwd, zijn de FN *Curvers* en varianten, ter aanduiding van het beroep van de *mandenmaker*, en de FN *Schrijnemakers* en varianten, voor het beroep van *schrijnwerker*.

De FN *Corvers*, *Curvers*, *Ceurvers* zijn in de eerste plaats Oostnederlandse namen: ze komen in heel Nederlands-Limburg cou-

rant voor, maar overschrijden in westelijke richting amper de Maas. Ook het huidige appellatief *korver* voor *mandenmaker* is een Maaslands woord. Ten tweede is er een *Korver*-FN-gebied in het noordwesten van Nederland, dat de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht omvat. Het appellatief *mandenmaker* daarentegen is in FN weinig verspreid: er is een zekere concentratie van de FN *Mandenmakers* in het Rivierengebied, terwijl deze naam ook noordelijker sporadisch voorkomt. De naam van de *wan*, een bepaald type mand, nl. 'een brede holle bak tot zuivering van het koren van kaf' (MNW IX, 1643) is in Nederlands-Limburg, tussen Roermond en Sittard, bewaard in de FN *Wenmakers*, *Wenmekers* (kaart 41: korver/mandenmaker/wanmaker).

Het verspreidingsgebied van de FN *Schrijnemakers* tenslotte is het zuiden van Nederlands-Limburg en het Maasland, het gebied waarin het heteroniem *timmerman* als appellatief onbekend is. De proprialen tegenhanger *Timmermans* is hier, hoewel niet onbekend, minder nadrukkelijk aanwezig dan elders in het taalgebied.

Leuven

A. MARYNISSEN

Literatuur:

- J. BUNTINX & M. GYSSELING, Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344). Dl. I. Tekst (Nomina Geographica Flandrica, Studiën XII). *Brussel*, 1965. Dl. 2. Woordindices, samengesteld door F. DE TOLLENAERE, W. PIJENBURG, m.m.v. A. VENNIX en H.T. WONG (Nomina Geographica Flandrica, Studiën XII, 2). *Leuven*, 1977.
- F. CLAES, Schroeven, Swinnen en andere familienamen met voorgevoegde s. *Oost-Brabant* 28 (1991), 32-33.
- H. CROMPVOETS, De beide Limburgen als dialectologisch slagveld. In: J. GOOSSENS (ed.), Woeringen en de oriëntatie van het Maasland (Bijlagen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde nr. 3, *Hasselt*, 1988), 89-111.
- F. DEBRABANDERE, Woordenboek van de familienamen in België & Noord-Frankrijk. Deel 1: A-K, deel 2: L-Z. *Brussel*, 1993.
- J. GERMAIN, La fréquence des noms de famille contemporains en Belgique. *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie & Dialectologie* 62 (1989), 139-162.
- J. GOOSSENS, Naar een Nederlandse familienaamgeografie. *Naamkunde* 10 (1978), 213-233 + 8 krtn.
- J. GOOSSENS, Middelnederlandse vocaalsystemen. Overdruk uit *Versl. en Meded. v.d. Koninkl. Acad. voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 1980, 93 p.
- J. GOOSSENS, Dialecten aan het eind van de twintigste eeuw. *Taal en Tongval* 46 (1994), 4-13.
- J. GOOSSENS, De woordenschat van een Belgisch-Limburgse varkenskermiss. *Meded. v.d. Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr. 46. *Hasselt*, 1988.
- W. JAPPE ALBERTS, Geschiedenis van de beide Limburgen: beknopte geschiedenis van het gebied omvattende de tegenwoordige Nederlandse en Belgische provincies Limburg. *Assen*, 1972-1974.
- J. LEENEN, Limburgse klankgrenzen. *Bijdragen en Mededelingen der dialecten-commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam* IX (1947), 1-13.
- A. MARYNISSEN, Morfosyntactische aspecten van de Belgische familienamen op basis van het "Belgisch repertorium van familienamen". *Naamkunde* 23 (1991), 29-79.
- MNW: VERWIJS E. & J. VERDAM, Middelnederlandsch Woordenboek. 10 dln. 's-Gravenhage, 1885-1952.
- A. STEVENS, De evolutie van de Haspengouwse streektaalen. In: Limburgs Haspengouw (Bundel studiën uitg. bij gelegenheid v.d. 100ste verjaardag der stichting v.h. Koninkl. Limb. Geschied- en Oudheidkund. Genootschap te Tongeren (*Hasselt*, 1951), 223-264.
- A. STEVENS, Structuur en historische ondergrond van het Haspengouws taallandschap. In: Het Oude Land van Loon (*Hasselt*, 1952), 3-19.
- A. VAN LOEY, Middelnederlandse Spraakkunst. II. Klankleer. Groningen, 1980⁹.
- J. VAN LOON, Morfeemgeschiedenis en -geografie der Nederlandse toenames. *Handzame*, 1981.
- J.M. VERHOEFF, Iets over Limburgse familienamen afgeleid van beroepsaanduidingen, met speciale aandacht voor het slagersberoep. *Meded. v.d. Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde* nr. 47. *Hasselt*, 1988.
- J.M. VERHOEFF, Molens en mulders in Nederlandse familienamen. *Naamkunde* 23 (1991), 80-91.
- A. WEIJNEN, Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten. 's-Gravenhage, 1991.

Medewerkers aan *Naamkunde* 26 (1994) , 3-4 :

M. DEVOS, R.U.G., Blandijnberg 2, B-9000 Gent

R.A. EBELING, Nedersaksisch Instituut, Oude Kijk in 't Jatstraat 26
NL-9712 EK Groningen

D. GERRITZEN, K.U. Nijmegen, Centrum voor Vrouwenstudies,
Postbus 9108, NL-6500 HK Nijmegen

K.F. GILDEMACHER, Vegelinswei 17, NL-8501 ZC De Jouwer

J. HUISMAN, Couwenhoven 90-21, NL-3703 GB Zeist

A. MARYNISSEN, Hof ter Eikenlaan 8, B-3020 Winksele

R. RENTENAAR, Keizersgracht 569-571, NL-1017 DR Amsterdam

W. VAN LANGENDONCK, Vilvoordsebaan 102, B-3020 Winksele

W. VAN OSTA, De Heuvels 36, B-2930 Brasschaat

R. VAN PASSEN, Anselmostraat 75, B-2000 Antwerpen